

Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika
i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na
projektu CO-EVOLVE

B

**Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju
ruralnih krajolika doline Neretve**

APE

Zagreb, 2019.

SMJERNICE ZA INTEGRALNU ZAŠTITU RURALNIH KRAJOLIKA I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA DELTE RIJEKE NERETVE NA PROJEKTU CO-EVOLVE

A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

B. Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih krajolika doline Neretve

C. Smjernice za održivi razvoj ruralnog turizma doline Neretve

Prilog 1: Katalog ruralnih naselja/zaselaka doline Neretve

Prilog 2: Arhitektonski snimak pilot područja (selo Vidonje)

Naručitelj:	Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije - DUNEA Branitelja Dubrovnika 41, 20000 Dubrovnik
Izrađivač:	APE d.o.o. za arhitekturu, planiranje i ostale poslovne djelatnosti, Ozaljska 61, 10 000 Zagreb
Broj ugovora:	08-2019.
Projekt:	SMJERNICE ZA INTEGRALNU ZAŠTITU RURALNIH KRAJOLIKA I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA DELTE RIJEKE NERETVE NA PROJEKTU CO-EVOLVE
Dio elaborata:	B. Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih krajolika doline Neretve
Voditelji izrade studije:	Nikša Božić, dipl.ing.arh. Sandra Jakopec, dipl.ing.arh.
Stručni tim:	Nikša Božić, dipl.ing.arh. Sandra Jakopec, dipl.ing.arh. Marijana Zlodre, mag.ing.arch. Mirela Ćordaš, dipl.ing.arh. Ivana Pancirov, dipl.ing.arh. Vlatka Žunec, mag.ing.arch. Jurica Zovkić, stud.arh.
Koordinator od strane naručitelja:	Ivana Prce, mag.medior.publ.
Stručna suradnja i stručna koordinacija za naručitelja:	Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije: mr.sc. Marina Oreb, dipl.ing.arh., Barbara Savin, dipl.ing.arh., Stjepko Kovačić, dipl.ing.građ., Silvana Taslaman, ing.građ., Hrvoje Glavor, mag.ing.menag. u pom., Sanja Šaut, građ.tehn., Daniel Jokić, mag.geogr., Nikola Karaman, mag.bio. et oek.mar., Ivan Lukačević-Verenac, pristup.comp., Iva Knego, mag.ing.arch.
Odgovorna osoba izrađivača:	Sandra Jakopec, dipl.ing.arh.

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Cilj izrade smjernica i metodski pristup	1
Uvod	1
Kriteriji vrednovanja ruralnog naslijeđa	2
2. Smjernice za zaštitu ruralnih cjelina doline Neretve kao kulturnog naslijeđa	4
3. Smjernice za revitalizaciju ruralnih naselja u kontekstu prostorno-planskih dokumenata gradova i općina doline Neretve	21
Prostorni plan uređenja Općine Kula Norinska	21
Prostorni plan uređenja Grada Metkovića	23
Prostorni plan uređenja Grada Opuzena	25
Prostorni plan uređenja Grada Ploča	26
Prostorni plan uređenja Općine Pojezerje	28
Prostorni plan uređenja Općine Slivno	30
Prostorni plan uređenja Općine Zažablje	32
4. Planske smjernice za gradnju u ruralnim naseljima doline Neretve	33
Opće smjernice za gradnju u ruralnim naseljima / krajolicima	34
Smjernice za tipove gradnje (oblik korištenja) unutar tradicijskih naselja	37
Ostale smjernice	47
5. Arhitektonske smjernice za obnovu tradicijske arhitekture i gradnju u ruralnim cjelinama	49
Osnovna obilježja tradicijske kuće	49
Osnovni elementi tradicijske kuće	50
Smjernice za obnovu tradicijske arhitekture	57
Primjeri dobre prakse u dolini Neretve	63
Suvremena arhitektura u povijesnim prostorima	66
6. Slične studije i mogući dodatni izvori	71

1. CILJ IZRADE SMJERNICA I METODSKI PRISTUP

Uvod

Od ukupnog broja ruralnih naselja (njih 203) koja su analizirana u sklopu izrade *Smjernica za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve* samo su dva naselja/zaseoka upisana u Registar kulturnih dobara RH odnosno štite se prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. To su arheološka zona i kulturno-povijesna cjelina Naron-Vid (na području Grada Metkovića) te povijesno ruralna cjelina Baćina (Grad Ploče).

Ostale ruralne cjeline doline Neretve nisu zaštićene kao kulturna dobra. Dio njih – ukupno 23 ruralne cjeline odnosno etnološka područja – evidentirani su i štite se na lokalnoj razini odredbama prostornih planova gradova i općina. Međutim, većina prostornih planova nema posebne odredbe za povijesne ruralne cjeline te se primjenjuju opće odredbe za gradnju u građevinskim područjima naselja.

Ruralna naselja doline Neretve danas su izložena nizu utjecaja koji potencijalno ugrožavaju njihovo očuvanje, a to su s jedne strane napuštanje naselja što dovodi do propadanja graditeljskih struktura te ekonomske promjene i promjene u načinu života što dovodi do novih prostornih zahtjeva koji, ukoliko nisu izvedeni stručno, mogu ugroziti izgled i stupanj autentičnosti cijelog naselja. U cilju očuvanja graditeljskih vrijednosti i prostornog identiteta ruralnih naselja mjere zaštite obuhvaćaju ne samo očuvanje i obnovu preostalih primjera tradicijske arhitekture i povijesnih građevina, već i očuvanje povijesne slike prostora i karakterističnih vizura.

U analizi i valorizaciji ruralnih naselja doline Neretve primjenjivala se metoda znanstvenoistraživačkog projekta HERU – Heritage Urbanism / Urbanizam naslijeđa¹. Navedeni projekt bavio se „običnim naslijeđem“ i alatima zaštite i revitalizacije navedenog naslijeđa kroz prostorno-plansku dokumentaciju.

Prvotno se kulturnim naslijeđem smatrala zgrada ili sklop zgrada, poslije se zaštita proširila na ambijentalnu cjelinu, a danas se kulturno naslijeđe sagledava u prostoru kao umreženi sustav i suživot antropogenoga i prirodnoga krajolika, koji se prepoznaje pod imenom kulturni krajolik. Da bismo mogli rješavati probleme revitalizacije zapuštenoga i napuštenoga kulturnog naslijeđa njegovim uključivanjem u suvremeni život, moramo rješenja tražiti pomoću metoda prostornog i urbanističkog planiranja. Te će metode uspostaviti temeljna prostorna, funkcionalna, infrastrukturna i kulturološka određenja za revitalizaciju kulturnoga naslijeđa, na čemu će onda počivati svi drugi aspekti oporavka naslijeđa - arhitektonsko-graditeljski, ekonomsko-turistički, društveno-sociološki i drugi.²

Stajališta o integralnom sagledavanju zaštite povezuju zaštitu kulturnog naslijeđa s alatima prostornog planiranja koristeći zamisao održivoga razvoja. Naslijeđe se želi afirmirati kao aktivan prostorni resurs, uključuje ga se u suvremeni život i omogućuje mu se da bude pokretač i aktivni sudionik održivoga prostornog, društveno-kulturnog, gospodarskog i turističkog razvoja. Naslijeđe se promatra zajedno s pripadajućim okruženjem te se sa

¹ - Projekt HERU (Urban and Spatial Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage) provodio se na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 2014. do 2018. godine, a financirala ga je Hrvatska zaklada za znanost.

² Obad Šćitaroci, M, Bojanić Obad Šćitaroci, B.: Kulturno urbano naslijeđe - Strategije razvoja, poduke i krajolika (Prostor, vol. 27 (2019), 1 (57): 167).]

svim utjecajima tog okruženja na naslijeđe, ali i obrnuto, istražuje kako revitalizirano naslijeđe može pozitivno utjecati na okruženje.

Zaštita graditeljske baštine ruralnih naselja/zaseoka temelji se na načelu integralne zaštite prostora, te na očuvanju autentičnosti putem predviđenog očuvanja izvornih obilježja prostora. Modaliteti zaštite određuju se prema valorizaciji stupnja autentičnosti pojedinih ruralnih naselja.

Kulturnu baštinu punopravno čine i jednostavna ostvarenja tradicijske gradnje, koja su nositelji prostornog identiteta manjih mjesta te bi ih trebalo čuvati u izvornom obliku i namjeni. Ovaj tip kulturnog naslijeđa ima kulturno-povijesnu, ambijentalnu, arhitektonsku, etnološku i dokumentarnu vrijednost, stoga je nužno njezino istraživanje te stručna i pažljiva obnova graditeljske i druge baštine.

Ciljevi zaštite graditeljskog naslijeđa ruralnih naselja doline Neretve prostorno-planskim mjerama su:

- očuvanje povijesne slike sela / zaseoka i okolnog prostora kao nedjeljive cjeline;
- vrednovanje i zaštita mjesne graditeljske baštine, te njezino prenošenje sljedećim generacijama;
- očuvanje i obnova svih građevina i sklopova s kulturno-povijesnim ili ambijentalnim obilježjima, te povijesnih javnih prostora i puteva i njihove opreme;
- sprječavanje radnji koje bi ugrozile integritet i kulturni identitet mjesta i njegove materijalne baštine;
- zaštita i očuvanje prirodnog i kultiviranog krajolika kao osnovne prostorne vrijednosti;
- očuvanje povijesnih trasa i oblikovanja puteva, te povijesne parcelacije i krajolika;
- reguliranje svih oblika izgradnje i svih zahvata u prostoru, kako bi se očuvale prepoznate vrijednosti ruralnih krajolika.

Očuvanjem prostornog identiteta ruralnih krajolika stvaraju se mogućnosti za gospodarski razvoj u specifičnim oblicima turizma, ali pritom treba paziti da razvoj turizma ne ugrozi temeljnu osnovu privlačnosti navedenih prostora.

Kriteriji vrednovanja ruralnog naslijeđa

U ovom je istraživanju naslijeđe ruralnih krajolika istraživano u širokom vremenskom i tipološkom rasponu - od pojedinačnih građevina preko ambijentalnih ruralnih cjelina do kulturnog krajolika. Prilikom valorizacije povijesnih ruralnih cjelina pojavila se potreba za objektiviziranjem revitalizacije naslijeđa kako bi se prilikom zahvata obnove i unapređenja izbjeglo subjektivno donošenje odluka. Stoga je na početku trebalo uspostaviti kriterije za vrednovanje naslijeđa, a iz takve analize proizašli su predloženi modeli zaštite i prostorno-planske smjernice.

Pristup u ovoj analizi temelji se na sljedećim polazištima:

- Utvrditi stanje naslijeđa kao polaznu točku izrade Smjernica;
- Prepoznati vrijednosti i mogućnosti naslijeđa, koje može postati pokretač i aktivni sudionik društveno-kulturnog, gospodarskog i turističkog razvoja;
- Afirmirati umijeće skladnih intervencija u prostoru koji uvažavaju lokalni kontekst ali i stvoriti pretpostavke za vrsnoću suvremenih zahvata u prostorima naslijeđa kako bi i oni jednoga dana mogli postati novo naslijeđe;
- Naslijeđe shvatiti kao aktivni prostor uključen u suvremeni život.

Prostorno-planerski pogled na naslijeđe podrazumijeva integralni pristup, što uključuje ponajprije prostorno-urbanističko, pejzažno, arhitektonsko, kulturno-povijesno, tehničko-infrastrukturno, pravno, ekonomsko i ekološko sagledavanje problematike naslijeđa. Naslijeđe se uobičajeno promatra s konzervatorskoga gledišta. Međutim, samo s toga gledišta ne mogu se riješiti brojni problemi u prostoru koji se javljaju s ciljem održivosti naslijeđa.

Ponovo navodimo poglede znanstveno-istraživačkog projekta HERU koji su korišteni prilikom izrade ovih Smjernica:

Prostorno-urbanistički pogled omogućuje sagledavanje naslijeđa u kontekstu naselja i krajolika.

S pejzaznoga gledišta istražuju se mogućnosti očuvanja i unapređenja pejzažnih vrijednosti te ambijentalnih i vizualnih doživljaja u kulturnom krajoliku u kojem se kulturno naslijeđe nalazi.

Arhitektonski pogled usmjeren je na postizanje vrsnoće novom/suvremenom gradnjom u naslijeđenim prostorima.

Kulturno-povijesni pogled istražuje i uvažava naslijeđene identitetske vrijednosti.

Tehničko-infrastrukturno gledište usredotočeno je na sustav prometa i komunalne infrastrukture koji utječu na prostore naslijeđa i mogu pridonijeti njegovu unapređenju.

Pravni pogled uvažava vlasnički kontekst i procedure, što može olakšati ili otežati, odnosno ubrzati ili usporiti postupak obnove naslijeđa.

Ekonomski pogled osvjetljava scenarije financijske održivosti obnove i još više daljnega korištenja naslijeđa nakon obnove.

Ekološko gledište ukazuje na možebitne dobre i loše utjecaje okruženja na naslijeđe, ali i nove namjene na svoje bliže i daljnje okruženje.

Čimbenici identiteta podrazumijevaju utvrđivanje temeljnih svojstava naslijeđa, njegova identitetska obilježja, koja mu daju prepoznatljivost, izvornost i posebnost. Primarno se istražuju prostorna, urbanistička, arhitektonska, pejzažna i kulturno-povijesna obilježja. Važno je prepoznati postojeći i povijesni kontekst.

Čimbenici utjecaja izdvajaju se iz istraženoga konteksta. Ispituje se kako je i koliko kontekst utjecao na stanje i karakter prostora u pogledu prenamjena i prilagodbi, kako danas prostorni i društveni kontekst utječe na stanje i mogućnosti unapređenja naslijeđa, te mogu li se predvidjeti pozitivni ili negativni utjecaji u budućnosti.

Čimbenici vrijednosti utvrđuju se za svako kulturno naslijeđe posebno, ovisno o njegovu identitetu i utjecajima konteksta. Vrednovanje naslijeđa omogućuje utvrđivanje kriterija za nove zahvate na naslijeđu, neovisno radi li se o unapređenju naslijeđa u dobrom stanju ili revitalizaciji napuštenoga i uništenoga naslijeđa. Ono se provodi s konzervatorskog, kulturno-povijesnog, arhitektonskog, prostorno-ambijentalnog, estetskog i funkcionalnog aspekta.

2. SMJERNICE ZA ZAŠTITU RURALNIH CJELINA DOLINE NERETVE KAO KULTURNOG NASLIJEĐA

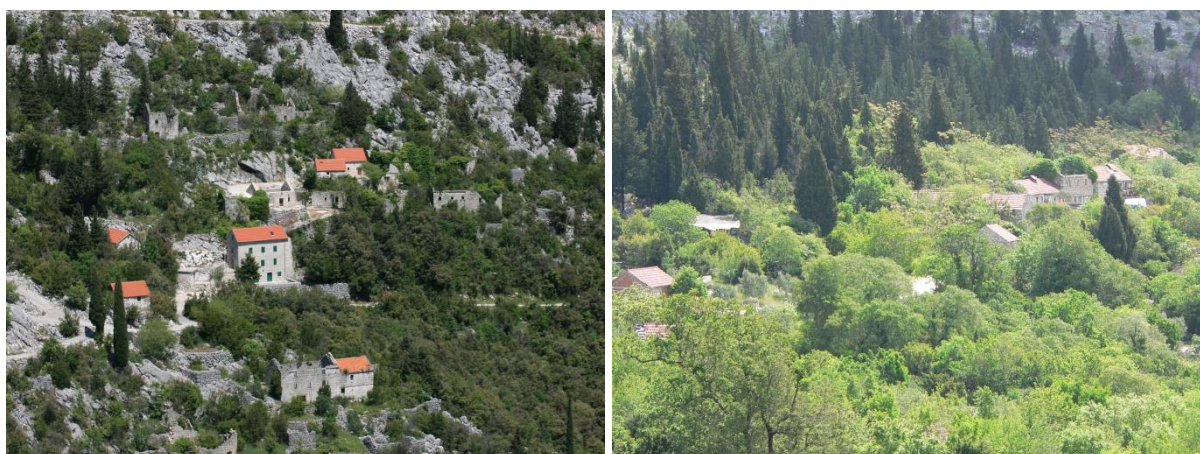
Ruralne cjeline predstavljaju svojevrsno „obično“ naslijeđe, a njihova konzervatorska zaštita, analiza i valorizacija relativno je novijeg datuma. U županiji koja obiluje vrhunskim kulturnim naslijeđem od dubrovačkih i stonskih zidina i urbanih cjelina do arheoloških lokaliteta (Narona) i skladnih urbanističkih cjelina (Korčula), tradicijsko graditeljstvo ruralnih područja ostaje relativno neprepoznato i uglavnom nezaštićeno. Dio naslijeđa je evidentiran u prostorno-planskoj dokumentaciji, ali bez posebnih mjera zaštite i bez definiranih granica zaštite kulturno-povijesnih cjelina.

Temeljem Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara na području doline Neretve od ruralnih cjelina zaštićene su:

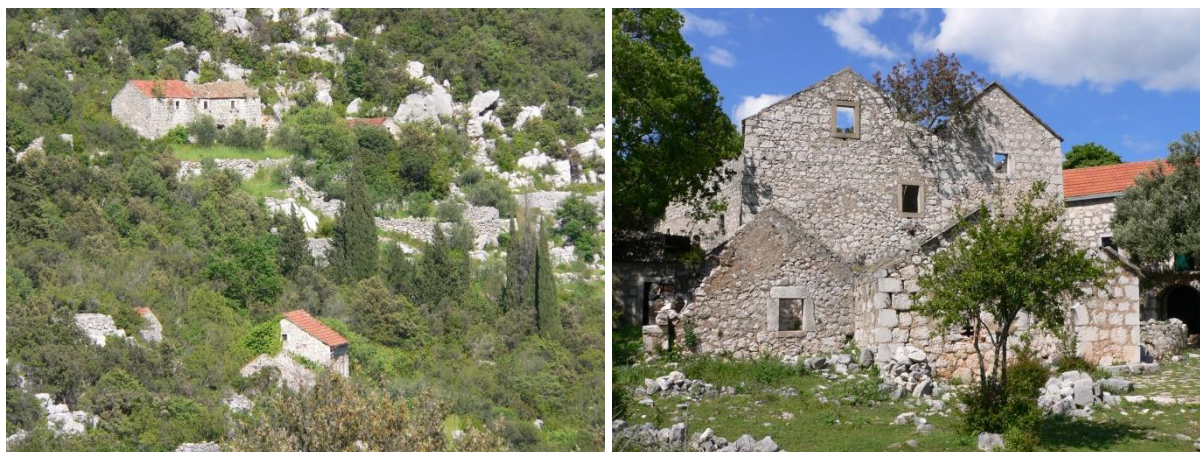
- 1. Arheološka zona i kulturno-povijesna cjelina Narona-Vid (Grad Metković, oznaka Z-6193)*
- 2. Povijesno ruralna cjelina Bačina (Grad Ploče, oznaka RST-0489)*

Dakle, svega su dvije kulturno-povijesne ruralne cjeline doline Neretve upisane u nacionalni registar kulturne baštine. Najveći broj tradicionalnih seoskih naselja i zaseoka doline Neretve do sada je uglavnom bio neistražen, pa čak i neevidentiran. Nije provedena sustavna valorizacija ruralnih naselja kao ni prijedlozi za njihovu zaštitu. Kulturna baština ruralnih naselja doline Neretve ima kulturno-povijesnu, ambijentalnu, arhitektonsku, etnološku i dokumentarnu vrijednost, stoga je nužno njezino istraživanje te stručna i pažljiva obnova.

Vrijedni primjeri ruralnih cjelina kao što su selo Pasičina ili selo Vidonje uopće nisu prepoznati niti uvršteni u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Pojedine ruralne cjeline kao što su Bristova Doca, Vidonj ili Raba nisu do sada bile evidentirane u prostorno-planskoj dokumentaciji Dubrovačko-neretvanske županije odnosno gradova i općina na čijim se prostorima nalaze, niti su prepoznati kao vrijedni dijelovi kulturno-povijesnog naslijeđa.

Pasičina i Vidonje

Vidonj i Bristova Doca

Dio kulturnog naslijeđa ruralnih cjelina štiti se mjerama prostornih planova. Pristup zaštiti ovisi o pristupu autora konzervatorskih podloga koje su rađene u sklopu izrade prostornih planova gradova i općina. Tako u nekim sredinama ruralne cjeline uopće nisu prepoznate kao kulturno-povijesno naslijeđe dok su u nekim sredinama evidentirane brojne ruralne cjeline. Ima i primjera da su se na takvim listama našla i naselja koja nemaju kulturno-povijesne vrijednosti sačuvanog graditeljskog naslijeđa zbog kojih bi ih trebalo posebno čuvati kao povijesne cjeline.

Prostorno-planskom dokumentacijom evidentirane su i štite se na lokalnoj razini sljedeće ruralne cjeline:

- **Općina Kula Norinska:** ruralna cjelina Kula Norinska, etnološko područje Kula Norinska
- **Grad Metković:** Ruralna cjelina Vid
- **Grad Opuzen:** (nema zaštićenih ruralnih cjelina)
- **Grad Ploče:** Zaseok Tomaševići, Ruralna cjelina Rogotin, Ruralna cjelina Komin, etnološko područje Bajna, Ruralna cjelina Plina, etnološko područje Plina, zaselak Karamatići, selo Pasičina, selo Brista,
- **Općina Pojezerje:** Naselje Brečići, naselje Dubrave, naselje Mali Prolog, zaselak Seoci, zaselak Anđelići, zaselak Jakići, zaselak Dominikovići, zaselak Mioči
- **Općina Slivno:** ruralna cjelina Klek, poluurbana cjelina Slivno-Ravno
- **Općina Zažablje:** etnozona (prostori općine Zažablje),

U nastavku se daje pregled zaštićenih i evidentiranih kulturno-povijesnih ruralnih cjelina, etnoloških zona te pojedinačnih građevina u ruralnim prostorima po pojedinim gradovima i općinama. Osnovu popisa predstavlja Registar kulturnih dobara RH (za zaštićena kulturna dobra) odnosno podaci iz Prostornog plana Dubrovačko-neretvanske županije (za evidentirana kulturna dobra). Važno je napomenuti da su podaci u županijskom prostornom planu uglavnom usklađeni s podacima iz prostornih planova pojedinih gradova i općina.

Nakon pregleda zaštićenih i evidentiranih kulturnih dobara daju se prijedlozi za dodatnu evidenciju kulturnih dobara u ruralnim područjima doline Neretve. Da li će isti biti uvršteni u Registar kulturnih dobara RH ovisit će o daljnjoj konzervatorskoj valorizaciji.

Općina Kula Norinska

Zaštićena kulturna dobra *

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	OZNAKA	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Borovci	Arheološko nalazište Vratar	Z-5753	Z	Pojedinačno

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije pogrešno je navedeno zaštićeno pojedinačno kulturno dobro: Kula u Kuli Norinskoj (Z-5464) koja se nalazi unutar administrativnih granica Grada Metkovića.

Evidentirana kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Kula Norinska	Ruralna cjelina Kula Norinska	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Etnološko područje	E	Kulturno – povijesna cjelina
Krvavac *	Crkva Gospe od Karmela s grobljem	E	Pojedinačno
Borovci	Crkva sv. Nikole	E	Pojedinačno
	Gradina Vratar	E	Pojedinačno
	Crkva Gospe od Zdravlja (Stećci)	E	Pojedinačno
	Grebine, Vekići, Borovci	E	Pojedinačno
	Antički i srednjovjekovni lokalitet Gorož	E	Pojedinačno
Desne	Crkva sv. Jure (Stećci)	E	Pojedinačno
	Nekropola sa stećcima kod crkve sv. Jurja	E	Pojedinačno
Momići	Potencijalno sojениčko naselje Malo Blato	E	Pojedinačno
Nova Sela	Čarapine, Nova Sela (Stećci)	E	Pojedinačno

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije pogrešno je navedeno statističko naselje evidentiranog pojedinačnog kulturnog dobra Crkva Gospe od Karmela s grobljem (Bagalovići).

Prijedlozi za zaštitu/evidenciju:

Naziv:	SOLAREVINA				
Naselje:	Borovci	Zaseok:	Solarevina	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Solarevina (na nekim kartama navodi se i toponim Krstičević) - relativno velik zaseok na asfaltiranoj cesti prema Borovcima, u plodnoj udolini. Glavninu izgrađene strukture čine skromne prizemnice, neke povezane u nizove od tri do četiri građevine koje tvore zanimljive sklopove. Nekoliko primjeraka katnica. Izgradnja je raspršena.				
Fotografije:					

Naziv:	KUĆE				
Naselje:	Desne	Zaseok:	Kuće	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Nekad središnje naselje područja Desne (taj toponim pojavljuje se na starim kartama), u narodu poznato pod nazivom Kuće, danas je napušteno i svjedoči procesu napuštanja starih naselja koja su bila građena na višim položajima na brdu te spuštanja stanovnika i izgradnje na sami rub doline, duž prometnica. Naselje predstavlja skladnu cjelinu. U naselju se nalazi kapela sv. Nikole biskupa sagrađena 1921. godine pored tadašnje župne kuće. Kuće su u lošem građevnom stanju, ruševine. Do sela vodi asfaltirani put. Infrastrukture nema. Iz zaseoka se pružaju lijepi pogledi na cijelu dolinu. Zaseok Kuće vrijedan je primjer ruralne cjeline karakterističan za dolinu Neretve te je potrebno uložiti napore za njegovu cjelovitu obnovu.				
Fotografije:					

Naziv:	KAPELA SV. NIKOLE				
Naselje:	Desne	Zaseok:	Kuće	Vrsta kulturnog dobra:	Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	U zaseoku Kuće nalazi se kapela sv. Nikole biskupa sagrađena 1921. godine pored tadašnje župne kuće.				
Fotografije:					

Naziv:	BEBIĆI (GRGIĆA KUĆE)				
Naselje:	Desne	Zaseok:	Bebići	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Bebići (Grgića kuće) je stari napušteni zaseok iznad Strimena, slikovit primjer napuštanja starih naselja (koja su zbog opasnosti s mora/kanala bila građena na višim kotama brda) i spuštanja naselja na rub nizine uz suvremenu prometnicu. Naselje je danas napušteno, bez pristupnog puta i infrastrukture.				
Fotografije:					

Naziv:	MOMIĆI				
Naselje:	Momići	Zaseok:	Momići	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Naselje se nalazi na istočnim padinama Rujnice. Nekadašnja jezgra naselja vidljiva je na povijesnim kartama iz 19. stoljeća. Nekoliko skladnih starih kuća katnica uz cestu čine prepoznatljiv element u inače amorfnoj suvremenoj izgradnji što karakterizira potez uz cestu od Kule Norinske prema Novim Selima.				
Fotografije:					

Naziv:	ČITAONICA U MOMIĆIMA				
Naselje:	Momići	Zaseok:	Momići	Vrsta kulturnog dobra:	Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	Zgrada nekadašnje čitaonice iz prve polovice 20. stoljeća, rijedak primjer građevina javne namjene.				
Fotografije:					

Naziv:	DUHANSKA STANICA				
Naselje:	Nova Sela	Zaseok:	Kulina (Nova Sela)	Vrsta kulturnog dobra:	Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	Prostor oko današnje crkve Svetog Ante u Novim Selima zvao se Kulina, pretpostavlja se po nekoj staroj (srednjovjekovnoj) utvrdi (kuli). Uz crkvu je proširenje uz cestu na kojem je i zgrada nekadašnje duhanske stanice iz prve polovice 20. stoljeća. Danas je u zgradi duhanske stanice poštanski ured, a nekad je ovdje djelovala i pučka škola.				
Fotografije:					

Naziv:	CRKVA SV. ANTE				
Naselje:	Nova Sela	Zaseok:	Kulina (Nova Sela)	Vrsta kulturnog dobra:	Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	Prostor oko današnje crkve Svetog Ante u Novim Selima zvao se Kulina, pretpostavlja se po nekoj staroj (srednjovjekovnoj) utvrdi (kuli). Župna crkva sv. Ante spominje se prvi put 1774. godine, a današnja crkva je iz 1830. godine.				
Fotografije:	 <p>Fotografije preuzete s web stranice Splitsko-makarske nadbiskupije (https://smn.hr/)</p>				

Naziv:	OREPAK				
Naselje:	Nova Sela	Zaseok:	Orepak	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Vrlo slikovita skupina napuštenih kuća na mjestu gdje prometnica od Kule Norinske prema Novim Selima prelazi močvarnu dolinu. Nekada veće naselje, kuće u drugom planu pretvorene su u ruševine i zarasle u vegetaciju. U prvom planu niz od šest kuća, visine do maksimalno P+2. Kuće su u lošem građevnom stanju, napuštene. Vrlo istaknuti položaj i upečatljiva slika naselja na prometnici koju inače karakterizira linearna izgradnja bez većih arhitektonskih i ambijentalnih kvaliteta.				
Fotografije:					

Naziv:	RASTAČIĆI				
Naselje:	Nova Sela	Zaseok:	Rastačići	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Relativno velik zaseok na odvoju od ceste Nova Sela - Kula Norinska. Uz prometnicu novija izgradnja koja ne slijedi obrasce tradicionalne arhitekture. U pozadini dobro očuvane starije strukture, koje uključuju i impozantnu dvokatnicu. Starije kuće su u dobrom građevinskom stanju, ali napuštene ili se samo privremeno koriste. Zanimljiva struktura i gradacija javnih prostora - od dvorišta i polujavnih prostora do javnih staza i puteva koji vode kroz naselje.				
Fotografije:					

Grad Metković

Zaštićena kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	OZNAKA	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Vid	Kuća Bukovac-Šiljeg	RST-0708-1973.	Z	Pojedinačno
	Kuća Markota u Vidu	RST-0545-1971.	Z	Pojedinačno
	Erešova kula	Z-5304	Z	Pojedinačno
	Crkva Sv. Vida	Z-5328	Z	Pojedinačno
	Arheološka zona I kulturno povijesna cjelina Narona - Vid	Z-6193	Z	Kulturno - povijesna cjelina
Metković	Kula u Kuli Norinskoj *	Z-5464	Z	Pojedinačno

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije pogrešno je navedeno da zaštićeno pojedinačno kulturno dobro: Kula u Kuli Norinskoj (Z-5464) nalazi unutar administrativnih granica Općine Kula Norinska.

Evidentirana kulturna dobra *

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Vid	Ruralna cjelina Vid	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Crkva Gospe Snježne	E	Pojedinačno
	Skulptura kneza Domagoja sa strijelcima	E	Pojedinačno
	Marušića gradina, prapovijesno naselje i antička osmatračnica	E	Pojedinačno
Dubravica	Kapelica sv. Ante Padovanskog na Dubravici	E	Pojedinačno

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije pogrešno je navedeno evidentirano pojedinačno kulturno dobro: crkva sv. Ane koja se nalazi u Crnićima (na prostoru Bosne i Hercegovine).

Prijedlozi za zaštitu/evidenciju:

Naziv:	CRKVA SV. PETRA I PAVLA				
Naselje:	Glušci	Zaseok:	Glušci:	Vrsta kulturnog dobra:	Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	Pravoslavna crkva sv. Petra i Pavla nalazi se u selu Glušci koje se prvi put spominje 1589. godine u izvještaju splitskoga dominikanca fra Daniela papi Sikstu V. Glušci se spominju i u tri dokumenta iz 17. stoljeća. Crkva sv. Petra i Pavla ujedno je i najstarija pravoslavna crkva u cijeloj dolini Neretve.				
Fotografije:					

Naziv:	CRKVA SV. IVANA KRSTITELJA			
Naselje:	Vid	Zaseok:	Dragovija	Vrsta kulturnog dobra: Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	Iznad zaseoka Dragovija nalazi se crkva sv. Ivana Krstitelja sagrađena nakon oslobođenja od Turaka krajem 17. ili početkom 18. stoljeća. Crkva je proširena 1779. godine. Dragovija se nalazi u brdskom dijelu Grada Metkovića, oko 4 km sjeverozapadno od Vida s kojim je povezana makadamskom cestom. Zaseok je danas napušten, većina stanovnika preselila se u obližnji Prud ili u Metković.			
Fotografije:				

Grad Opuzen

Na prostoru analiziranih zaseoka Grada Opuzena ne nalaze se zaštićena niti evidentirana kulturna dobra te se ovim elaboratom ne predlažu dodatne lokacije za zaštitu.

Grad Ploče

Zaštićena kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	OZNAKA	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Baćina	Ruševine crkve sv. Andrije	Z-4466	Z	Pojedinačno
	Crkva sv. Luke	Z-5806	Z	Pojedinačno
	Crkva sv. Jurja s ostacima antičke vile Rustice	Z-6030	Z	Pojedinačno
	Povijesno ruralna cjelina Baćina	RST-0489	Z	Kulturno – povijesna cjelina

Evidentirana kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Baćina	Škola	E	Pojedinačno
	Crkva sv. Jurja, RST 1136	E	Pojedinačno
	Zaseok Tomaševići, Pomeđine, RST 489	E	Pojedinačno
	Prostor uz obale Baćinskih jezera	E	Kulturni krajolik
	Kulturni krajolik doline Neretve područje oko Neretve uz deltu	E	Kulturni krajolik
Rogotin	Sklop Pamić	E	Pojedinačno
	Ruralna cjelina Rogotin	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Crkva sv. Nikole	E	Pojedinačno
	Crkva sv. Trojstva	E	Pojedinačno

Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na projektu CO-EVOLVE
 B. Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih krajolika doline Neretve

	Željeznička stanica	E	Pojedinačno
Komin	Ruralna cjelina Komin	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Crkva sv. Ante	E	Pojedinačno
	Crkva sv. Liberana	E	Pojedinačno
	Željeznička stanica	E	Pojedinačno
Bajna	Etnološko područje	E	Kulturno – povijesna cjelina
Peračko Blato	Gradina Vidonje	E	Pojedinačno
Plina Jezero	Ruralna cjelina Plina	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Etnološko područje	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Crkva sv. Ivana	E	Pojedinačno
	Zaselak Karamatići	E	Kulturno – povijesna cjelina *
	Kula	E	Pojedinačno
	Kapela sv. Paškala	E	Pojedinačno
	Župska kuća	E	Pojedinačno
	Kula	E	Pojedinačno
	Kula Grupković	E	Pojedinačno
	Sv. Marija na Obličevcu	E	Pojedinačno
	Kula	E	Pojedinačno
	Crkva sv. Ivana, zavala Plina Jezero (Stećci)	E	Pojedinačno
	Staševica	Crkva sv. Jure	E
Selo Pasičina		E	Kulturno – povijesna cjelina *
Selo Brista		E	Kulturno – povijesna cjelina *
Crkva Svi Sveti		E	Pojedinačno
Kužića kuće, Staševica (Stećci)		E	Pojedinačno
Crkva Svih Svetih, Brista (Stećci)		E	Pojedinačno

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije ovdje označena evidentirana kulturna dobra pogrešno su navedena kao pojedinačna.

Prijedlozi za zaštitu/evidenciju:

Naziv:	BRISTOVA DOCA				
Naselje:	Bačina	Zaseok:	Bristova Docca	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Bristova Docca (pojavljuje se i toponim Franići / Pranići) –relativno veliko naselje smješteno južno od Bačinskih jezera na padini otkuda se otvaraju lijepe vizure prema moru. Naselje je napušteno, a većina kuća je u lošem građevinskom stanju te su neke i ruševine. Lijepa, slikovita struktura naselja s lijepim primjercima ruralne arhitekture, kuća grupiranih u nizove i sklopove, s tradicionalnim elementima arhitekture (solari).				
Fotografije:					

Naziv:	RUDINE (KATIĆI)				
Naselje:	Baćina	Zaseok:	Rudine (Katići)	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Veliko naselje, nekada središnje naselje Baćine, smješteno sjeverno od Jadranske magistrale. Dobro očuvana struktura starog naselja smještenog na padini. Nekoliko katnica impozantnih gabarita. Naseljeno, nekoliko kuća samo se povremeno koristi. Na nekoliko kuća dodaci i dogradnje koje ne slijede obrasce tradicionalne izgradnje. Južno od magistrale zgrada nekadašnje škole, trenutno u obnovi.				
Fotografije:					

Naziv:	RADALJCI 2				
Naselje:	Plina Jezero	Zaseok:	Radaljci 2	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Staro naselje Radaljci, zaseok u brdskom dijelu Grada Ploča, na istočnoj strani jezerske doline. Očuvana slikovita povijesna struktura naselja sa zanimljivim nizanjem kuća u nizove koji formiraju polujavne međuprostore i dvorišta. Na mjestima očuvano kameno popločenje na podu („kogulanje“).				
Fotografije:					

Naziv:	VIDONJ				
Naselje:	Plina Jezero	Zaseok:	Vidonj	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Selo iznad Štrbića, na povijesnim kartama koristi se i naziv Štrbići. Napušteno selo bez kolnog pristupa. Vidljiva je relativno dobro očuvana struktura sela nastalog na padinama odakle se pružaju lijepi pogledi prema krškoj dolini brdskog dijela Grada Ploča.				
Fotografije:					

Naziv:	RADOŠI				
Naselje:	Ploče	Zaseok:	Radoši	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Mali zaseok sjeverno od Ploča, dostupno sa sjevera iz pravca Vidonja. Nekoliko ruševina te slikovita struktura nekoliko kuća koje formiraju dva usporedna niza. Kuće se upravo obnavljaju, korektno i na način da se slijedi tradicijski oblik gradnje. Korektno obnovljeno kameno zide te dvostrešni krovovi, korektno obnovljeni prozori i vrata.				
Fotografije:					

Naziv:	KUŽIĆI				
Naselje:	Staševica	Zaseok:	Kužići	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Negdje se navodi i kao sjeverni dio zaseoka Baranovac. Kužići su stari zaseok od svega nekoliko kuća, u zabiokovskom kraju jugoistočno od Pasičine. Smješteno na rubu malog plodnog krškog polja. Kuće su kamene katnice, još u relativno dobrom stanju. Povremeno se koriste. Nema električne energije ni druge infrastrukture.				
Fotografije:					

Naziv:	BARANOVAC				
Naselje:	Staševica	Zaseok:	Baranovac	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Južni dio zaseoka Baranovac (Kužići) - stari zaseok od svega nekoliko kuća, u zabiokovskom kraju jugoistočno od Pasičine. Kuće su kamene katnice, u lošem građevnom stanju. Jedan sklop je obnovljen i povremeno se koristi. Prilikom obnove izmijenjena je izvorna struktura gradnje. Naselje je teško dostupno, od Staševice vodi uski asfaltirani put. Nema električne energije ni druge infrastrukture.				
Fotografije:					

Općina Pojezerje

Zaštićena kulturna dobra

Na prostoru Općine Pojezerje nema zaštićenih kulturnih dobara.

Evidentirana kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Brečići	Naselje Brečići	E	Kulturno – povijesna cjelina
Dubrave	Naselje Dubrave	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Terase napuštenih vinograda, Dubrave	E	Kulturni krajolik
Kobiljača	Kapela Gospe od Jetera, Kobiljača	E	Pojedinačno
Mali Prolog	Naselje Mali Prolog	E	Kulturno – povijesna cjelina
Otrić-Seoci	Župna crkva sv. Nikole, Otrići *	E	Pojedinačno
	Crkva sv. Roka, Otrići *	E	Pojedinačno
	Otrić-Seoci, zaselak Seoci *	E	Kulturno – povijesna cjelina
Pozla Gora	Pozla Gora, zaselak Anđelići *	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Pozla Gora, zaselak Jakići *	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Pozla Gora, zaselak Dominikovići *	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Pozla Gora, zaselak Mioči *	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Kapela, Pozla Gora *	E	Pojedinačno
	Crikvina oko crkve sv. Mihovila, Pozla Gora (Stećci) *	E	Pojedinačno
	Gradina	E	Pojedinačno

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije pogrešno su navedeno statistička naselja označenih evidentiranih kulturnih dobara.

Prijedlozi za zaštitu/evidenciju:

Na prostoru Općine Pojezerje ovim elaboratom ne predlažu se dodatne lokacije za zaštitu.

Predlaže se razmotriti **brisanje s liste evidentiranih kulturnih dobara** (koji se štite prostornim planom) zaseoka Anđelići, Jakići i Mioči, budući da stupanj očuvanosti izvornih struktura u navedenim naseljima nema obilježja kulturnog dobra.

Općina Slivno

Zaštićena kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	OZNAKA	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Slivno Ravno	Ruševine Smrdan Grad s crkvom Gospe Velike	Z-5833	Z	Pojedinačno
Blace *	Crkva sv. Ivana na otočiću Osinju	Z-6205	Z	Pojedinačno
Podgradina	Tvrđava Brštanik	Z-6015	Z	Pojedinačno
Klek	Kula Nonković	RST-0377-1969.	Z	Pojedinačno

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije pogrešno je navedeno statističko naselja označenog zaštićenog kulturnog dobra.

Preventivno zaštićena kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	OZNAKA	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Komarna	Austrijska utvrda, Glavica, Komarna *	P-5289	PZ	Pojedinačno

* Istek zaštite: 30.12.2018.

Evidentirana kulturna dobra *

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Klek	Ruralna cjelina Klek	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Prostori Općine Slivno, etnološko – potencijalno arheološki	E	Kulturni krajolik
Blace	Crkva sv. Ivana Krstitelja u Blacama	E	Pojedinačno
	Crkva sv. Liberana na Jastrebovoj glavici	E	Pojedinačno
Vlaka	Crkva Gospe od zdravlja	E	Pojedinačno
Kremena	Crkva sv. Vlaha	E	Pojedinačno
	Crkva sv. Spiridona	E	Pojedinačno
Podgradina	Crkva sv. Roka	E	Pojedinačno
	Gradina Brštanik	E	Pojedinačno
Raba	Crkva sv. Ante s grobljem	E	Pojedinačno
Slivno Ravno	Poluurbana cjelina Slivno – Ravno	E	Kulturno – povijesna cjelina
	Stara crkva sv. Stjepana u Slivnu – Ravnom	E	Pojedinačno
	Nova crkva sv. Stjepana u Slivnu – Ravnom	E	Pojedinačno

Prijedlozi za zaštitu/evidenciju:

Naziv:	RABA				
Naselje:	Raba	Zaseok:	Raba	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Relativno veliko naselje u općini Slivno, blizu jadranske magistrale. Dobro prometno povezano. Iako je naselje svega nekoliko kilometara udaljeno od morske obale, nema pritiska nove izgradnje. Stara jezgra dobro je očuvana. Uz cestu nekoliko većih kamenih katnica povezanih u niz, skoro urbanog karaktera. Na rubovima naselja nekoliko novijih kuća koje ne slijede tradicionalne obrasce oblikovanja.				
Fotografije:					

Naziv:	UTAVCI				
Naselje:	Slivno Ravno	Zaseok:	Utavci	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Utavci (Bjeliši) – staro naselje na putu od Slivna prema Smrdan Gradu. Većina kuća je napuštena i ruševna, dio se povremeno koristi. Skromna arhitektura kamenih prizemnih kuća stvara zanimljive međuprostore (dvorišta, putevi, proširenja, ograđeni poljoprivredni doci). Dvije novije zgrade koje oblikovanjem ne slijede tradicionalne obrasce ali ni ne unose veće konflikte u prostor, povremeno se koriste. Uz naselje noviji maslinik sa manjom kućom. Cijelo naselje je skladna ruralna cjelina, lako dostupno makadamskom cestom.				
Fotografije:					

Naziv:	ZAVALA				
Naselje:	Zavala	Zaseok:	Zavala	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Zavala je naselje na prijevoju preko brda Rogoznik, uz novu cestu što od Jadranske magistrale vodi do jezera Kut. Na povijesnim kartama pojavljuju se i nazivi Čovići i Odaci. Većina kuća je u lošem građevinskom stanju, neke su i ruševine. Nekoliko skladno obnovljenih kuća, povremeno se koriste. Naselje je na lijepom položaju otkud se pružaju pogledi na more i Pelješac. Nova asfaltirana cesta učinila ga je i lako pristupačnim. Iznad naselja, na samom prijevoju je kapela Svetog Alojzija sagrađena nakon Prvog svjetskog rata.				
Fotografije:					

Općina Zažablje

Zaštićena kulturna dobra

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	OZNAKA	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
Dobranje	Srednjovjekovno groblje i crkva Male Gospe	Z-6537	Z	Pojedinačno

Evidentirana kulturna dobra *

(izvod iz Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije)

NASELJE	NAZIV	VRSTA ZAŠTITE	VRSTA KULTURNOG DOBRA
	Etnozona – prostori Općine Zažablje	E	Kulturno – povijesna cjelina
Bijeli Vir	Nova župna crkva s grobljem	E	Pojedinačno
	Bili Vir, Bobovište, Torina	E	Pojedinačno
	Crkva Gospe Lurdske	E	Pojedinačno
Mlinište	Nova župna crkva Srca Isusova i Srca Marijina	E	Pojedinačno
	Kapela Srca Isusova na groblju	E	Pojedinačno
	Kapela sv. Ante i sv. Roka na Mliništu	E	Pojedinačno
	Minijaturne kapelice na kućama	E	Pojedinačno
	Kapela sv. Mihovila Arkandela u Nebušniku *	E	Pojedinačno
Dobranje	Arheološki lokalitet uz crkvu Male Gospe	E	Pojedinačno
	Kapela Svete Obitelji	E	Pojedinačno
	Zmijina glavica, Dobranje	E	Pojedinačno
	Škola u Dobranjama	E	Pojedinačno
	Kuća u Kaloperovićima *	E	Pojedinačno
	Novo groblje pod Svijetlinom sa kapelom	E	Pojedinačno
Badžula	Kapela Gospe od Karmela u Kutima *	E	Pojedinačno
	Škola u Badžuli	E	Pojedinačno
	Greblje na Lušcu, Brestica, Badžula	E	Pojedinačno
	Greblje kod Brestice, Badžula	E	Pojedinačno
Mislina	Crkva Gospe od Zdravlja	E	Pojedinačno
Vidonje	Crkva sv. Liberana	E	Pojedinačno
	Stara župna crkva sv. Ivana Krstitelja sa starim grobljem	E	Pojedinačno
	Kapela Gospina uznesenja na Vidonjama	E	Pojedinačno
	Škola na Vidonjama	E	Pojedinačno
	Gradina Sredimir	E	Pojedinačno
	Gradina Galovići	E	Pojedinačno
	Gradina jugozapadno od sv. Liberana	E	Pojedinačno
Crkva sv. Ivana, Vidonje	E	Pojedinačno	

* U Prostornom planu Dubrovačko – neretvanske županije pogrešno su navedeno statistička naselja označenih evidentiranih kulturnih dobara.

Prijedlozi za zaštitu/evidenciju:

Naziv:	POVIJESNI SKLOP U BADŽULI				
Naselje:	Badžula	Zaseok:	Badžula	Vrsta kulturnog dobra:	Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	Badžula je staro naselje, vidljivo na kartama iz 19. stoljeća. Sačuvan je povijesni sloj iz prijelaza 19/20 stoljeće - kamene kuće relativno velikih gabarita, jednostavnog oblikovanja, još relativno dobro sačuvane iako se većina više ne koriste. Ostatak novije izgradnje slijedi obrazac drugih naselja ovog dijela Općine Zažablje koji je naseljen u drugoj polovici 20. stoljeća kad su stanovnici napuštali naselja u brdskom dijelu općine.				
Fotografije:					

Naziv:	POVIJESNI SKLOP U MISLINI				
Naselje:	Mislina	Zaseok:	Mislina	Vrsta kulturnog dobra:	Pojedinačno nepokretno kulturno dobro
Opis:	Mislina je jedno od rijetkih naselja na potezu uz prometnicu Bijeli Vir – Mlinište – Kuti koje ima sačuvan povijesni sloj iz prijelaza 19/20 stoljeće. Naselje je smješteno na rubu doline, uz mali zaljev (Vir). Povijesna jezgra ima nekoliko sačuvanih kuća, relativno velikih gabarita i katnosti (P+2). Stare kuće su napuštene i u lošem stanju. Ostatak izgradnje slijedi obrazac drugih naselja ovog dijela Općine Zažablje koji je naseljen u drugoj polovici 20. stoljeća kad su stanovnici napuštali naselja u brdskom dijelu općine.				
Fotografije:					

Naziv:	GORAČIĆI				
Naselje:	Vidonje	Zaseok:	Goračići	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	Goračići su relativno veliki zaseok južno od Vidonja, u pograničnom području prema Bosni i Hercegovini. Dobro prometno povezan asfaltnim putem. Bez stalnih stanovnika, ali kuće se povremeno koriste. Dobro očuvana povijesna struktura skromnih kamenih prizemnica i katnica koje formiraju unutarnja dvorišta i međuprostore. Zaseok nastao na rubu male plodne doline. Uz plodne doce pojavljuju se i suhozidi.				
Fotografije:					

Naziv:	VIDONJE				
Naselje:	Vidonje	Zaseok:	Vidonje	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	<p>Nekadašnje glavno naselje na području Općine Zažablje, sjedište istoimene župe. Naselje Vidonje smješteno je na rubu plodnog krškog polja, i ima zanimljivu strukturu nekoliko grupacija kuća. Kuće su skromnih gabarita, kamene, većinom povezane u nizove koji organski koriste pad terena kako bi se formirala mala obiteljska dvorišta i drugi međuprostori. U naselju je stara župna crkva Svetog Ivana Krstitelja sagrađena za turske vladavine 1616. godine, o čemu govori ploča-stećak kod pobočnih vrata. Crkva je jednobrodna romanička građevina, presvođena. Proširena i pregrađena 1959. godine. Kapela Svetog Liberana nalazi se na Gomilama, zapadno od naselja na mjestu sa lijepim pogledom na neretvansku dolinu. Sagrađena je 1861. godine od klesanog kamena, presvođena je i pokrivena kamenom pločom. U naselju je i kapela Uznesenja Marijina kod stare župne kuće, sagrađena 1904. godine i korištena do 1952. godine dok su župnici još stanovali na Vidonjama. Kasnije je župni ured preseljen u Mlinište, ali župa je sačuvala stari naziv.</p>				
Fotografije:					

Naziv:	PODINE				
Naselje:	Mlinište	Zaseok:	Podine	Vrsta kulturnog dobra:	Kulturno – povijesna cjelina
Opis:	<p>Podine (na povijesnim kartama zabilježen je i toponim Barišići), je naselje u brdskom dijelu Općine Zažablje iznad Mliništa, na odvojkju ceste koja vodi prema Vidonjama. Dobro prometno povezano. Skladna struktura starih kamenih kuća, skromnih gabarita i oblikovanja, složenih u nizove.</p>				
Fotografije:					

- Podravnica (Čelići), Romići (ukupna površina GPN je oko 7,83 ha)

Za nijedan zaseok nije donesen detaljniji plan uređenja. Za Kulu Norinsku i Krvavac propisana je obveza izrade urbanističkog plana uređenja.

Odredbama za provedbu su lokacije u napuštenim objektima u Desnama te na potezu Desne – Strimen planirane za seoski turizam.

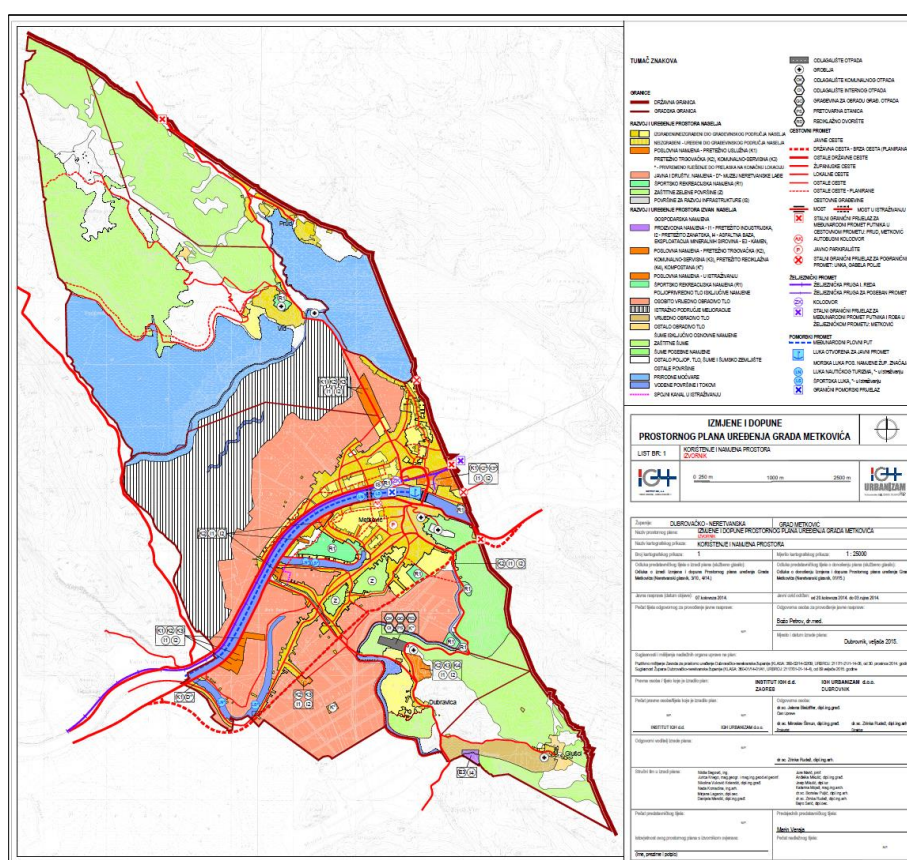
Bagalovići, Rinjaci, Borovci i Nova Sela prepoznati su kao zapuštena sela za koja postoji mogućnost revitalizacije.

Smjernice za PPUO Kula Norinska:

1. Razmotriti smanjenje građevinskog područja u naselju Desne na način da se spriječi spajanje građevinskih područja naselja u jedinstveni potez. Planom bi trebalo ostvariti prostore prekida građevinskih područja naselja te neizgrađene poteze između pojedinih zaseoka (Strimen, Šišin, Vrijaci, Desne....). Predlaže se smanjenje sada određenog neizgrađenog građevinskog područja naselja.
2. Razmotriti smanjenje građevinskog područja u naseljima Momići i Matijevići na način da se spriječi spajanje građevinskih područja naselja u jedinstveni potez. Planom bi trebalo ostvariti prostore prekida građevinskih područja naselja te neizgrađene poteze između pojedinih zaseoka (Prusci, Zlojići, Romići, Podravnica, Bezeri, Momići, Matijevići.). Predlaže se smanjenje sada određenog neizgrađenog građevinskog područja naselja.
3. Za stari zaseok Bebići (Grgića kuće) utvrditi izdvojeni dio građevinskog područja naselja i propisati samo mogućnost rekonstrukcije postojećih građevina u postojećim gabaritima. Ukoliko bi bilo iskaza interesa moguće je utvrđivanje i zone turističke namjene (difuzni hotel).
4. Stari zaseok Desne-Kuće zbog njegove slikovitosti i položaja zaštititi na način da se utvrdi kao izdvojeni dio građevinskog područja naselja samo sa mogućnošću rekonstrukcije postojećih građevina u postojećim gabaritima. Ukoliko bi bilo iskaza interesa moguće je utvrđivanje i zone turističke namjene (difuzni hotel).
5. Utvrditi građevinsko područje za zaseok Orepak te omogućiti rekonstrukciju postojećih građevina. Omogućiti gradnju nesmjestajnih turističkih sadržaja (turistički info centar, ugostiteljska namjena, servisi za cikloturizam i sl.)
6. Evidentirati i zaštititi kao kulturna dobra jezgre naselja Kuće, Bebići (Grgića kuće) i Orepak. Za područja tako utvrđenih jezgri naselja propisati uvjete zaštite odnosno mogućnost rekonstrukcije postojećih građevina u postojećim gabaritima.
7. Evidentirati i zaštititi kao kulturna dobra jezgre naselja Solarevina, središte Momića, središte zaseoka Nova Sela (Kulina) te zaseoka Rastačići i Vrtar. Za područja tako utvrđenih jezgri naselja propisati uvjete zaštite odnosno mogućnost gradnje prema pravilima za obnovu tradicijske gradnje ili za novu gradnju u povijesnim ruralnim cjelinama.
8. Razmotriti smanjenje građevinskog područja za naselja Solarevina, Rastačići i Vrtar kako bi se spriječila neprimjerena nova gradnja na rubnim područjima povijesnih naselja koja se predlažu za zaštitu. Osobito se to odnosi na građevinsko područje koje se prvo doživljava s pristupne ceste (nova građevinska područja planirati u drugom planu).

9. U središtima naselja Desne, Momići, Nova Sela (Kulina) omogućiti i potaknuti gradnju javnih sadržaja i nesmjštajnih turističkih sadržaja (turistički info centar, ugostiteljska namjena, servisi za cikloturizam i sl.)
10. Na području obronaka Rujnice iznad močvarnog predjela Podgrede te na području naselja Desne na području desanske udoline i Modrog oka omogućiti i potaknuti gradnju uređenih vidikovaca, odmorišta i turističkih info-punktova sa kojih se mogu sagledati zaštićena područja prirode.
11. Planom omogućiti gradnju biciklističkih staza i pratećih sadržaja za razvoj cikloturizma.

Prostorni plan uređenja Grada Metkovića

Prostorni plan uređenja Grada Metkovića donesen je 2004. godine⁵, a izmjene i dopune usvojene su početkom 2015. godine⁶. Izrada II. Izmjena i dopuna PPUG Metkovića započela je 2018. godine⁷ i plan se trenutno nalazi u fazi javnog uvida u prijedlog plana.

Na području Grada Metkovića nalazi se 8 naselja/zaseoka. Za četiri naselja određeno je građevinsko područje naselja (Dubravica, Glušci, Vid i Prud), dok se preostala četiri zaseoka (Crni Dolac, Dragovija, Ograđ i Podgrede) nalaze na području koje je planom namjene površina definirano kao „šume i šumska zemljišta, zaštitne šume“ te na području „ostalih poljoprivrednih i šumskih površina“.

⁵ Neretvanski glasnik, br. 06/04, Ispravak br. 01/10

⁶ Neretvanski glasnik, br. 01/15

⁷ Neretvanski glasnik, br. 07/18

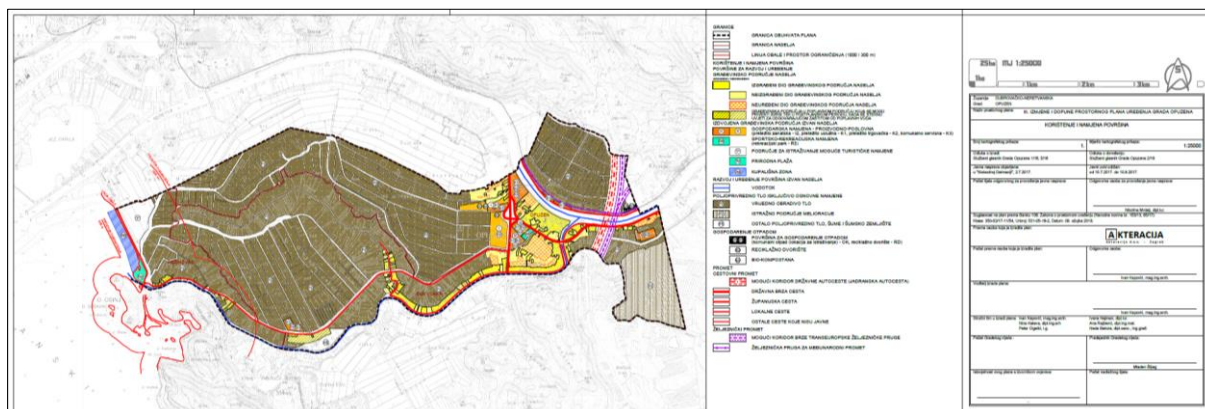
Za nijedno naselje ili zaseok nije donesen detaljniji plan uređenja. Za Dubravicu, Dragoviju i Vid PPUG Metkovića propisuje obvezu izrade urbanističkog plana uređenja.

Odredbama za provedbu je širi prostor sela Vid određen kao posebno značajno područje kulturno povijesne baštine za koji je planirana revitalizacija kulturno-povijesnog nasljeđa te su dane smjernice za zaštitu i uređenje prostora. Odredbama su dani i uvjeti za gradnju na području zaseoka Dragovija i Ograđ u kojima je moguća rekonstrukcija postojećih objekata te gradnja novih u skladu s općim odredbama plana (odredbe predviđene za „niske građevine“).

Smjernice za PPUG Metkovića:

1. Za zaseoke Dragovija i Ograđ utvrditi izdvojene dijelove građevinskog područja naselja i propisati samo mogućnost rekonstrukcije postojećih građevina u postojećim gabaritima. Ukoliko bi bilo iskaza interesa moguće je utvrđivanje i zone turističke namjene (difuzni hotel).
2. Za Crni Dolac i Podgrede omogućiti izgradnju pomoćnih građevina za poljoprivredna gospodarstva. Omogućiti i potaknuti gradnju uređenih vidikovaca, odmorišta i turističkih info-punktova sa kojih se mogu sagledati zaštićena područja prirode – močvarno područje Podgrede.
3. Razmotriti smanjenje građevinskog područja naselja Dubravica.
4. Za naselje Vid propisati izradu urbanističkog plana uređenja koji mora imati elemente konzervatorskog plana (UPU obuhvaća i područje zaštićene arheološke zone i kulturno-povijesne cjeline Naron-Vid - Zona A, Zona B). Za zaštićenu povijesnu cjelinu i arheološku zonu obavezna je izrada konzervatorske podloge, a konzervatorske smjernice potrebno je ugraditi u plan. UPU naselja Vid također treba sadržavati mjere sanacije područja zauzetog neprimjerenom gradnjom. UPU-om je potrebno posebnu pozornost posvetiti afirmaciji osnovnih elemenata identiteta naselja (arheološka zona, muzej, muzej na otvorenom, arheološki park, vizurne točke) kao i razvoju javnih i društvenih sadržaja naselja te posjetiteljsko-turističke infrastrukture (prezentacija i rekonstrukcija arheoloških nalaza u skladu s konzervatorskim smjernicama, turističko- informativni centar, prostor za skupove i radionice i sl.). U naselju je moguće planirati i turističke – smještajne kapacitete u građevinskom području naselja. UPU-om treba očuvati i afirmirati arheološko nalazište, zaštititi karakteristične vizure na naselje te afirmirati izražene vizurne točke otkuda se može sagledavati širi krajolik doline Neretve.
5. Planom omogućiti gradnju biciklističkih staza i pratećih sadržaja za razvoj cikloturizma.

Prostorni plan uređenja Grada Opuzena

Prostorni plan uređenja Grada Opuzena donesen je 2004. godine⁸, a Izmjene i dopune PPUG Opuzena usvojene su 2008. godine⁹. 2014. godine¹⁰ donesene su Ciljane izmjene i dopune PPUG Opuzena, dok su III. Izmjene i dopune PPUG Opuzena donesene 2018. godine¹¹.

Na području Grada Opuzena nalaze se tri naselja/zaseoka i za sva tri je određeno građevinsko područje naselja. Pržinovac je u PPUG Opuzena označen kao zasebna cjelina, dok su Buk i Novo Naselje određeni kao zajedničko građevinsko područje naselja u nastavku građevinskog područja naselja grada Opuzena.

Za nijedno naselje nije donesen detaljniji plan uređenja niti je propisana obveza izrade urbanističkog plana uređenja. Odredbama za provedbu nisu dani posebni uvjeti za gradnju u zaseocima na prostoru Grada Opuzena, već ih se tretira kao prigradsko područje Opuzena.

Smjernice za PPUG Opuzena:

1. Razmotriti smanjenje građevinskog područja naselja Buk i naselja Pržinovac, osobito velikog neizgrađenog građevinskog područja u zapadnom dijelu naselja (preko puta planirane zone poslovne namjene). Ukoliko se ipak pokaže kao razvojni prioritet zadržavanje navedenog građevinskog područja predlaže se propisivanje obveze izrade urbanističkog plana uređenja kako tipologija nove gradnje ne bi ugrozila sadašnje vrijednosti krajolika.
2. Za područje naselja Buk i Novo Naselje propisati uvjete za sanaciju područja zauzetog neprimjerenom gradnjom. Na potezu duž obalne prometnice poticati sadnju drvoreda i drugih oblika zelene infrastrukture kojima se mogu ublažiti neprimjereni prostorni odnosi postojeće gradnje.
3. Propisati i poticati uređenje poteza duž obala Male Neretve (ulica s drvoredima, pješačkim i biciklističkim stazama te proširenjima u vidu manjim javnih prostora). S osobitom pozornošću valja oblikovati pročelje prema rijeci te odgovarajućim urbanističko-arhitektonskim rješenjima omogućiti približavanje rijeci i život na rijeci. Poticati formiranje javnih prostora (šetnica i/ili parkovni potez uz riječnu obalu i sl.). Poticati otvaranje nesmjestajnih turističkih sadržaja (ugostiteljstvo, kušaonice poljoprivrednih proizvoda i sl.)
4. Planom omogućiti gradnju biciklističkih staza i pratećih sadržaja za razvoj cikloturizma.

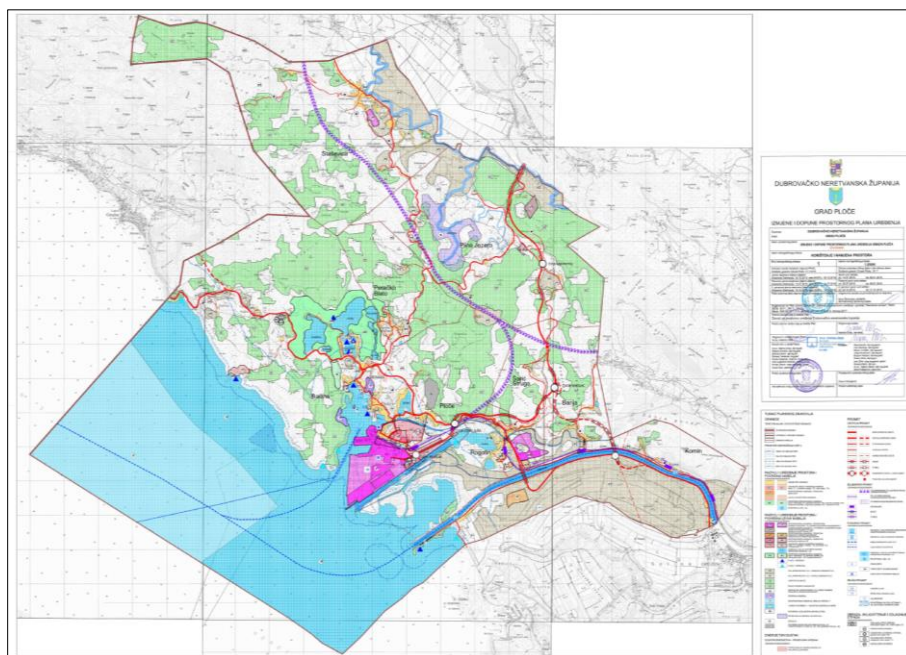
⁸ Neretvanski glasnik, br. 02/04

⁹ Neretvanski glasnik, br. 03/08

¹⁰ Službeni glasnik Grada Opuzena, br. 02/14

¹¹ Službeni glasnik Grada Opuzena, br. 02/18

Prostorni plan uređenja Grada Ploča

Prostorni plan uređenja Grada Ploča donesen je 2007. godine¹². Ciljane izmjene i dopune PPUG Ploča usvojene su 2012. godine¹³. Izmjene i dopune PPUG Ploča usvojene su 2017. godine¹⁴. Trenutno su u postupku izrade sveobuhvatne izmjene i dopune PPUG Ploča¹⁵, I. Ciljane izmjene i dopune PPUG Ploča¹⁶ te II. Ciljane izmjene i dopune PPUG Ploča¹⁷.

Na području Grada Ploča nalazi se 70 analiziranih zaseoka. Za 41 zaseok određeno je građevinsko područje naselja, većinom kao pojedinačne cjeline, a za šest zaseoka određeni su zajednički potezi građevinskih područja naselja i to:

- Bara, Sveti Andrija (ukupna površina GPN je oko 6,48 ha)
- Podučiji Brig (Malete), Banja (ukupna površina GPN je oko 15 ha)
- Modro oko (Batinovići), Istočna Plina (ukupna površina GPN je oko 6,75 ha)

Ostali zaseoci (29) se nalaze na području koja su planom namjene površina označene kao šume i šumska zemljišta, zaštitne šume te na području ostalih poljoprivrednih i šumskih površina.

Za nijedan zaseok nije donesen detaljniji plan uređenja. Jedino je za planiranu turističku zonu u naselju Pijavice (Bačina centar) propisana obveza izrade urbanističkog plana uređenja (UPU Željugrad T1 i T3 – ugostiteljsko-turistička namjena).

Odredbama za provedbu je u tradicijskim zaseocima koji su obuhvaćeni građevinskim područjem naselja dozvoljena izgradnja prema uvjetima za gradnju niskih ili srednjih građevina te su propisani i uvjeti za rekonstrukciju postojećih građevina. Za sve zaseoke koji nisu obuhvaćeni građevinskim područjima naselja

¹² Službeni glasnik Grada Ploča, br. 07/07, Ispravak br. 02/08, Ispravak br. 04/11

¹³ Službeni glasnik Grada Ploča, br. 07/12, Ispravak br. 07/15

¹⁴ Službeni glasnik Grada Ploča, br. 03/17, Ispravak br. 01/18

¹⁵ Službeni glasnik Grada Ploča, br. 02/18

¹⁶ Službeni glasnik Grada Ploča, br. 05/18

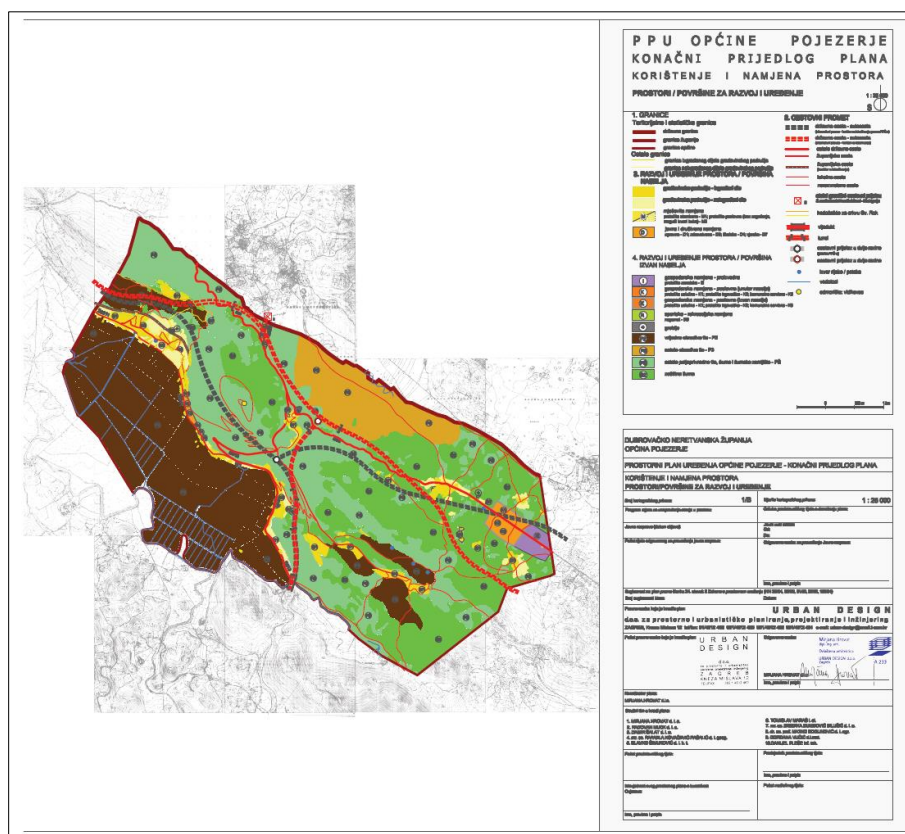
¹⁷ Službeni glasnik Grada Ploča, br. 10/18

propisana je obveza izrade konzervatorske studije kojom će se propisati kriteriji za rekonstrukciju i izgradnju, a do izrade Studije moguća je rekonstrukcija građevina u postojećim gabaritima.

Smjernice za PPUG Ploča:

1. Utvrditi građevinska područja naselja ili izdvojene dijelove građevinskih područja naselja za one zaseoke do kojih postoji pristupni put i/ili osnovna infrastruktura, a sada nemaju utvrđena građevinska područja. Radi se o zaseocima: Bušina, Kužići, Baranovac, Jozetine, Rupe, Brista, Gradina-Mateljci, Brista, Rujčići, Potlek, Ostojići, Krstičevići, Resna Kosa, Vidonj, Trklje te Bristova Doca.
2. Za ostale evidentirane zaseoke do kojih ne postoji pristupni put građevinsko područje utvrditi jedino po dostavljenom zahtjevu uz priloženi poslovni plan, uz ocjenu troškova i koristi izgradnje prometne i druge infrastrukture.
3. Razmotriti smanjenje građevinskog područja naselja Podučiji Brig (Malete), Istočna Plina i Modro oko (Batinovići) jer sada utvrđena površina građevinskog područja ne odgovara demografskom potencijalu navedenih zaseoka.
4. Razmotriti ukidanje građevinskog područja zaseoka Babešić i Dvorine zbog osjetljivosti područja uz Baćinska jezera. Sada utvrđena površina građevinskog područja svojom veličinom ne odgovara demografskom potencijalu navedenih zaseoka.
5. Razmotriti znatno smanjenje građevinskih područja naselja uz Baćinska jezera – Sveti Andrija, Bara i Pijavice (Baćina centar). Za navedeno područje predlaže se utvrditi građevinsko područje za koje je potrebno provesti urbanu sanaciju te propisati obvezu izrade urbanističkog plana urbanističke sanacije kojim bi bile propisane mjere za sanaciju područja zauzetog neprimjerenom gradnjom. Navedenim UPU-om trebalo bi planirati i javne prostore i javne sadržaje u naselju. Poticati uređenje obale te izgradnju nesmjestajnih turističkih sadržaja (ugostiteljstvo, iznajmljivanje plovila i sl.).
6. Stari zaseok Kruševo zbog njegove slikovitosti i položaja zaštititi na način da se utvrdi kao izdvojeni dio građevinskog područja naselja samo s mogućnošću rekonstrukcije postojećih građevina u postojećim gabaritima. Ukoliko bi bilo iskaza interesa moguće je utvrđivanje i zone turističke namjene (difuzni hotel).
7. Evidentirati i zaštititi kao kulturna dobra jezgre naselja Bristova Doca, Radaljci 2, Vidonj, Radoši, Kužići, Baranovac. Za područja tako utvrđenih jezgri naselja propisati uvjete zaštite odnosno mogućnost rekonstrukcije postojećih građevina u postojećim gabaritima.
8. Evidentirati i zaštititi jezgre naselja Rudine (Katići) te propisati uvjete zaštite odnosno mogućnost gradnje prema pravilima za obnovu tradicijske gradnje ili za novu gradnju u povijesnim ruralnim cjelinama.
9. Planom omogućiti gradnju biciklističkih staza i pratećih sadržaja za razvoj cikloturizma.
10. Na točkama i potezima koji su značajni za panoramske vrijednosti krajobraza i s kojih se pružaju pogledi na Baćinska jezera, primorski dio obale u Baćini ili brdski krajolik Pasičine omogućiti uređenje izletišta ili odmorišta s manjim ugostiteljskim objektima. Omogućiti i potaknuti gradnju uređenih vidikovaca, odmorišta i turističkih info-punktova sa kojih se mogu sagledati vrijedni krajolici.

Prostorni plan uređenja Općine Pojezerje

Prostorni plan uređenja Općine Pojezerje donesen je 2010. godine¹⁸. Od tada nisu rađene izmjene i dopune plana.

Na području Općine Pojezerje nalazi se 16 analiziranih zaseoka. Osim Dočića, za sve zaseoke određeno je građevinsko područje naselja. Zaseok Dočići nalazi se na području koje je planom namjene površina označeno kao zaštitna šuma. Za pet zaseoka određeni su zajednički potezi građevinskih područja naselja i to:

- Dubrave, Struge (ukupna površina GPN je oko 12,98 ha)
- Kobiljača, Rep, Otrić (ukupna površina GPN je oko 125,18 ha)

Obveza izrade urbanističkog plana uređenja propisana je za sve zaseoke osim Dočića, ali trenutno za nijedan zaseok nije donesen UPU, niti je pokrenut postupak njihove izrade.

Odredbama za provedbu zone tradicijskih naselja i zaseoka namijenjene su tradicijskom turizmu i stanovanju. Plan navodi kako je napuštena naselja i zaseoke potrebno obnoviti u tradicijskom stilu gradnje, a osnova za turističku ponudu bi trebala biti prezentacija tradicijskog načina života.

Za bilo kakve zahvate u prostoru na području naselja Mali Prolog, Brečići i Dubrave te zaseoka Seoci, Anđelići, Jakići, Dominikovići i Mioči propisana je obveza ishođenja suglasnosti nadležnog konzervatorskog odjela Ministarstva kulture.

¹⁸ Neretvanski glasnik, br. 04/10

Smjernice za PPUO Pojezerje:

1. Razmotriti smanjenje građevinskog područja naselja Otrić-Seoci i Kobiljača, osobito u dijelu gdje se građevinska područja naselja spajaju u jedinstveni potez uz lokalnu cestu. Planom bi trebalo ostvariti prostore prekida građevinskih područja naselja te neizgrađene poteze između pojedinih naselja. Predlaže se smanjenje sada određenog neizgrađenog građevinskog područja naselja.
2. Razmotriti smanjenje građevinskog područja naselja (zaseoka) Dubrave i Struge. Sada utvrđena površina građevinskog područja svojom veličinom ne odgovara demografskom potencijalu navedenih zaseoka. Planom se dodatno spajaju građevinska područja naselja dva zaseoka što nije u duhu tradicijske gradnje.
3. Za zaseok Dočići utvrditi građevinsko područje naselja.
4. Predlaže se brisanje s liste evidentiranih kulturnih dobara (koji se štite prostornim planom) zaseoka Anđelići, Jakići i Mioči, budući da stupanj očuvanosti izvornih struktura u navedenim naseljima nema obilježja kulturnog dobra. Strukturu naselja čuvati odredbama prostornoga plana za izgradnju u tradicijskim ruralnim naseljima. Za navedena naselja predlaže se i brisanje obveze ishoda suglasnosti nadležnog konzervatorskog odjela.
5. Predlaže se brisanje obveze izrade urbanističkog plana uređenja za sva naselja osim za građevinska područja naselja Otrić-Seoci i Kobiljača.
6. Za građevinska područja naselja Otrić-Seoci i Kobiljača ostaviti obvezu izrade urbanističkog plana uređenja. Radi se o naseljima koja imaju najveća utvrđena građevinska područja naselja, a ujedno su i naselja s najvećim kapacitetom centraliteta naselja te se u njima treba poticati stvaranje prepoznatljivih javnih prostora i sadržaja. Navedeni planovi trebaju imati i elemente mjera urbane sanacije kako bi se urbanistički saniralo područje zauzeto neprimjerenom gradnjom.
7. Planom omogućiti gradnju biciklističkih staza i pratećih sadržaja za razvoj cikloturizma.

Smjernice za PPUO Slivno:

1. Evidentirati i zaštititi kao kulturna dobra jezgre naselja Raba, Utavci i Zavala. Za područja tako utvrđenih jezgri naselja propisati uvjete zaštite odnosno mogućnost rekonstrukcije postojećih građevina u postojećim gabaritima.
2. Razmotriti smanjenje građevinskog područja naselja Raba. Radi se o naselju predloženom za zaštitu kao kulturno dobro. Trenutno utvrđeno građevinsko područje naselja ne odgovara demografskim potencijalima ovoga područja.
3. Propisati i poticati uređenje poteza duž obala Male Neretve u naselju Vlaka (ulica s drvoredima, pješačkim i biciklističkim stazama te proširenjima u vidu manjim javnih prostora). S osobitom pozornošću valja oblikovati pročelje prema rijeci te odgovarajućim urbanističko-arhitektonskim rješenjima omogućiti približavanje rijeci i život na rijeci. Poticati formiranje javnih prostora (šetnica i/ili parkovni potez uz riječnu obalu i sl.). Poticati otvaranje nesmeštajnih turističkih sadržaja (ugostiteljstvo, kušaonice poljoprivrednih proizvoda i sl.)
4. Na točkama i potezima koji su značajni za panoramske vrijednosti krajobraza i s kojih se pružaju pogledi na primorski dio obale ili na jezero Kutu omogućiti uređenje odmorišta s manjim ugostiteljskim objektima. Omogućiti i potaknuti gradnju uređenih vidikovaca, odmorišta i turističkih info-punktova na lokacijama sa kojih se mogu sagledati vrijedni krajolici.
5. U naseljima do kojih ne postoji mogućnost kolnog pristupa na zapadnoj strani jezera Kutu (Tmol, Crna Kosa, Lipovac, Podbrijest, Prevoznik) omogućiti gradnju nesmeštajnih turističkih sadržaja (info centar, izletišta, ugostiteljski sadržaji).
6. Planom omogućiti gradnju biciklističkih staza i pratećih sadržaja za razvoj cikloturizma.

4. PLANSKE SMJERNICE ZA GRADNJU U RURALNIM NASELJIMA DOLINE NERETVE

Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije prepoznao je kako na području Županije postoji veliki broj tradicijskih naselja i zaseoka neistražene kulturno-povijesne vrijednosti, evidentiranih, ali ne zaštićenih, a koja su sustavom prostornog planiranja kroz PPUO/G uključeni u građevinska područja na isti način kao zone novih naselja. Navodi se kako se na taj način u tradicijskim naseljima primjenjuju odredbe za novu gradnju neprimjerenih volumena i prostornih odnosa za ta naselja. Za neka naselja su pritisci za gradnjom intenzivniji i ne mogu se zadovoljiti samo unutar postojeće izgradnje, odnosno, planovima se predviđa i širenje postojećih građevinskih područja.

Plan prepoznaje sljedeće tipove tradicijskih naselja:

- devastirana naselja pa su neprepoznatljiva - preporuča se ruralna urbana sanacija
- sačuvana i ambijentalno vrijedna - preporuča se Konzervatorska dokumentacija s preporukama za gradnju
- napuštena i ruševna ambijentalno vrijedna - preporuča se Konzervatorska dokumentacija s preporukama za gradnju.

Navedeno predstavlja polazište za izradu ovih Smjernica.

U nastavku se navode opće smjernice za očuvanje slike naselja i moguće širenje naselja koje je potrebno poštivati prilikom izrade prostornih planova uređenja gradova i općina. Također se navode i opće smjernice za gradnju u tradicijskim ruralnim krajolicima. Daju se i osnovne smjernice za namjene unutar tradicijskih naselja koje služe kao preporuka za planiranje.

Ovisno o provedenoj valorizaciji tradicijskih naselja, u katalogu naselja u dijelu „planske smjernice“ naveden je mogući tip gradnje (oblik korištenja) koji se preporučuje za pojedina tradicijska ruralna naselja. Mogući oblici korištenja u tradicijskim ruralnim naseljima propisani su ovim smjernicama i podijeljeni na sljedeće tipove mogućih zahvata u prostoru:

1. **Obnova postojećih građevina i zamjenska gradnja [PS1]** – primjenjuje se u naseljima očuvane povijesne strukture bez demografskog potencijala za širenje naselja. Ovo podrazumijeva samo obnovu postojećih građevina u postojećim gabaritima po principima tradicijskog graditeljstva.
2. **Rekonstrukcija i rekompozicija [PS2]** - primjenjuje se u naseljima očuvane povijesne strukture bez demografskog potencijala za širenje naselja, ali se osim obnove postojećih građevina dopuštaju i dogradnje te rekompozicija postojećih građevina po principa tradicijskog graditeljstva.
3. **Nova gradnja prema načelima tradicijske gradnje [PS3]** – primjenjuje se u naseljima u kojima se dozvoljava i nova gradnja, ali isključivo po principima tradicijske gradnje uz obvezno uklapanje u postojeći kontekst gradnje u pogledu općih gabarita gradnje, materijala i oblikovanja.
4. **Nova gradnja [PS4]** – primjenjuje se u naseljima koja više nemaju sačuvan karakter tradicijskih naselja te je moguć i suvremeni oblikovni jezik uz poštivanje općih načela graditeljstva koje proizlazi iz konteksta lokalnog prostora.

U nastavku ovog poglavlja razrađene su i smjernice za gradnju pomoćnih građevina te ostalih građevina.

Također su razrađene smjernice za sanaciju prostora bespravne i neprimjerene gradnje.

Opće smjernice za gradnju u ruralnim naseljima / krajolicima

Smjernice za očuvanje slike naselja i moguće širenje naselja

Prostornim planom je potrebno očuvati i održavati prostornu organizaciju i odnose naselja i obradivih površina.

Određivanje novih građevinskih područja mora imati podlogu u pozitivnim demografskim pokazateljima i/ili konkretnim poslovnim razvojnim planovima. U suprotnom treba izbjegavati širenje građevinskih područja naselja, odnosno potrebno je brisati utvrđena građevinska područja za koje ne postoji realna planerska potreba. Na taj će se način potaknuti obnova postojećih izgrađenih struktura.

Treba održavati i obnavljati oblike naselja i posjeda, parcelaciju, ograđivanje suhozidima, smještaj i položaj zgrada te prirodne značajke koji su važni elementi koji oblikuju uzorke ruralnog krajolika.

Povijesna ruralna naselja tradicionalno su smještena uz rub plodnih polja. Posebno treba izbjegavati širenje građevinskih područja na nekadašnja plodna poljoprivredna zemljišta. Potrebno je poticati korištenje povijesnih agrarnih prostora za proizvodnju hrane, turizam, zanatstvo i ostalo.

Poljoprivredni krajolik potrebno je očuvati od nove gradnje, koju treba usmjeravati u postojeća tradicijska naselja.

Posebno je potrebno štiti rubove povijesnih ruralnih naselja i to u cjelovitoj slici gabarita.

Planom ne dozvoliti linearno širenje naselja duž prometnica i povezivanje više naselja u neprekinuto građevinsko područje.

Novu gradnju, ukoliko je potrebna, usmjeravati na interpolacije unutar postojeće strukture naselja. Gradnja novih stambeno-gospodarskih sklopova u agrarnom prostoru ruralnih naselja ne smije promijeniti tradicionalne osobitosti šireg prostora (terase, suhozidi, vegetacija).

Posebno je važno čuvati postojeće vizure na tradicijska naselja s pristupnih puteva i drugih vizurno izloženih mjesta. Novu gradnju, ukoliko je potrebna, planirati „u drugom planu“ čuvajući postojeće vizure na naselje.

Pri oblikovanju građevina (posebice onih izvan naselja) treba koristiti materijale i boje prilagođene prirodnim obilježjima okolnog prostora i tradicionalne arhitekture.

Smjernice za gradnju u tradicijskim ruralnim krajolicima

S obzirom na specifičnost kulturno-povijesnog nasljeđa omogućuje se gradnja novih stambenih i gospodarskih sklopova i rekonstrukcija postojećih stambenih i gospodarskih sklopova u smislu održavanja, sanacije, rekonstrukcije i prenamjene.

Tradicijski izgrađeni stambeni i gospodarski sklopovi zadržavaju se u prostoru uz mogućnost rekonstrukcije kojom zadržavaju povijesnu tlocrtnu matricu, povijesnu parcelaciju i povijesne komunikacije uz mogućnost izgradnje suvremenih pratećih sadržaja (manji bazeni, natkrivene terase, komini, sanitarni čvorovi i sl.)

U tradicijski izgrađenim stambenim i gospodarskim sklopovima dopušta se prenamjena prostora prigodom rekonstrukcije i revitalizacije sklopa.

U tradicijski izgrađenim zgradama ili sklopovima koji su ruševni može se, poštujući povijesnu tlocrtnu matricu (vanjske dimenzije zgrade) izgraditi zamjenske građevine uklanjanjem ruševnih elemenata.

Potrebno je poštivati povijesnu parcelaciju u tradicijski izgrađenim cjelinama, a na neizgrađenim područjima izgradnjom ne odudarati od tradicionalnih dimenzija.

U tradicijski izgrađenim stambenim i gospodarskim sklopovima poštivanjem povijesne parcelacije potrebno je zadržati povijesne komunikacije, a potrebne garaže i mjesta za parkiranje može se graditi kao prizemne ili suterenske zgrade (u podzidima) u rubnom građevinskom području povijesno izgrađene cjeline.

Povijesne putove omeđene duž trase suhozidima ne smije se proširivati rušenjem suhozida.

Kameni podzidi (međe) unutar naselja i tradicijski izgrađenih cjelina ne smiju se rušiti radi izgradnje betonskih podzida.

Nije dozvoljena razgradnja postojećih ruralnih građevina radi izgradnje novih u svrhu korištenja građevnog kamena.

Smjernice za planiranje namjena unutar tradicijskih ruralnih naselja

U tradicijskim ruralnim naseljima moguće su stambene i mješovite namjene, pri čemu treba poticati mješovitost namjena. Prevladavajuća namjena trebala bi biti stambena.

Isključivo turističke namjene moguće je dozvoliti u onim naseljima u kojima nema stanovnika te je takav način korištenja ujedno i način revitalizacije naselja.

U predjelima **stambenih namjena**, u sklopu stambenih jedinica, moguće je dozvoliti turističke djelatnosti u vidu turističkih usluga koje građani pružaju u svojim domaćinstvima (soba, apartman, studio apartman, pansion) te turističkih usluga u seljačkim domaćinstvima.

Površine mješovite **pretežito stambene namjene (M1)** namijenjene su izgradnji stambenih i stambeno-poslovnih građevina. Stambeno-poslovnim građevinama smatraju se građevine individualne stambene izgradnje koje uz stambene jedinice imaju i prateće sadržaje - prostore za poslovne djelatnosti i tihe obrte koji ne ometaju stanovanje i ne onečišćuju okoliš, uključivo i prostore za smještaj gostiju. Tako se uz stambenu namjenu može omogućiti smještaj sljedećih djelatnosti:

- manje ugostiteljske djelatnosti (bistroi, konobe, kušaonice),
- pružanje osobnih usluga (intelektualne usluge, zdravstvene, terapijske, njega tijela i sl.),
- trgovina do 100 m²,
- zanatstvo, tihi obrti i osobne usluge, posebno oni koji su nadopuna sadržajima turističke ponude (kreativne radionice, atelje i sl.),
- drugi, prije svega tradicionalni obrti, uz uvjet da ne ometaju primarnu (stambenu) namjenu;
- manje ambulante i zdravstvene usluge kao nadopuna turističkim sadržajima (primjerice: liječenje tradicionalnim i alternativnim metodama: akupunktura, aromaterapija i sl.),
- ugostiteljski objekti iz skupine restorani i barovi (osim disco kluba).

U većim naseljima koja su prometno dostupna i imaju potencijala za postati manji središnji centar moguće je dozvoliti i površine mješovite **namjene – pretežito poslovne (M2)** gdje je moguć smještaj:

- stambeno-poslovnih građevina,
- ugostiteljsko-turističkih građevina gdje se pružaju usluge smještaja (pansiona, vila, manjih hotela - do 30 ležaja),

- informativnih centara te muzejsko-galerijskih prostora,
- ugostiteljskih građevina gdje se pružaju usluge hrane i pića
- pružanje osobnih usluga (zdravstvenih i terapijskih, rekreacijskih, njege tijela i sl.),
- turističkih usluga, sadržaja za zabavu i sl.
- trgovina (preporučuje se ograničiti površinu, primjerice do 100 m²)
- tihih obrta, osobito tradicijskih obrta;
- izrada i prodaja tradicionalnih proizvoda i zdrave hrane,
- izrada i prodaja suvenira,
- usluga kao nadopuna sadržajima turističke ponude (kreativne radionice, atelje i sl.),
- manjih ambulanta i zdravstvenih usluga kao nadopuna turističkim sadržajima (primjerice: liječenje tradicionalnim i alternativnim metodama: akupunktura, aromaterapija i sl.),
- ugostiteljskih objekata iz skupine restorani i barovi (osim disco kluba).

U svim se naseljima preporuča omogućiti i sadržaje javne i društvene namjene prema uvjetima za gradnju stambenih građevina. U većim naseljima koja su prometno dostupna i imaju potencijala za postati manji središnji centar moguće je i planirati isključive predjele građevinskih područja naselja rezervirane za javnu i društvenu namjenu prema posebnim uvjetima za gradnju.

U selima u kojima su omogućene i javne i društvene namjene omogućiti gradnju sljedećih sadržaja:

- odgojno-obrazovne djelatnosti (škola, vrtić, škola stranih jezika, tečajevi, seminari i sl.);
- upravne djelatnosti (mjesni odbor);
- udruge građana, političke stranke i druge javne i nevladine organizacije (udruženje obrtnika, političke stranke, ispostave raznih udruga, klubovi, sekcije i druga udruženja građana, auto-škole, škole stranih jezika i dr.);
- socijalne djelatnosti (socijalne udruge i organizacije);
- kulturne djelatnosti (dom kulture, čitaonica, kulturno-umjetnička društva, udruge tehničke kulture, razne amaterske udruge u kulturi);
- muzejsko-galerijske djelatnosti;
- informativne djelatnosti u funkciji turizma (turistički info-centar).

Ukoliko ovaj tip namjene nije posebno naveden, sadržaje javne i društvene namjene moguće je graditi u svim naseljima uz poštivanje uvjeta za izgradnju stambenih i stambeno-poslovnih građevina.

U naseljima u kojima se dozvoljava javna i društvena namjena kao posebna namjena odredbama za provedbu plana mogu se propisati uvjeti za smještaj građevina javne i društvene namjene.

krovišta građevina se izvode kao kosa dvostrešna, nagiba do 30° s pokrovom u pravilu od kupe kanalice ili kupe mediteran, bez mogućnosti gradnje belvedera. Prostor pod krovom može imati prozore na zabatnim zidovima gdje je to moguće

Smjernice za tipove gradnje (oblik korištenja) unutar tradicijskih naselja

Ovisno o provedenoj valorizaciji tradicijskih naselja, u katalogu naselja u dijelu „planske smjernice“ naveden je mogući tip gradnje (oblik korištenja) koji se preporučuje za pojedina tradicijska ruralna naselja. Mogući oblici korištenja u tradicijskim ruralnim naseljima propisani su ovim smjernicama i podijeljeni na sljedeće tipove mogućih zahvata u prostoru:

1. Obnova postojećih građevina i zamjenska gradnja (PS1)
2. Rekonstrukcija i rekompozicija (PS2)
3. Nova gradnja prema načelima tradicijske gradnje (PS3)
4. Nova gradnja (PS4)

Obnova postojećih građevina i zamjenska gradnja [PS1]

Ovaj tip gradnje (oblik korištenja) podrazumijeva samo obnovu postojećih građevina u postojećim gabaritima i primjenjuje se u naseljima očuvane povijesne strukture bez demografskog potencijala za širenje naselja. Radi se o sljedećim naseljima:

PS1: Obnova postojećih građevina i zamjenska gradnja

KAT.BR.	ZASEOK	ASELJE	JLS
102-01	Bebići	Desne	Kula Norinska
102-03	Kuće		
108-06	Orepak	Nova Sela	
401-10	Kruševo	Baćina	Ploče
614-03	Smrdan Grad	Slivno Ravno	Slivno

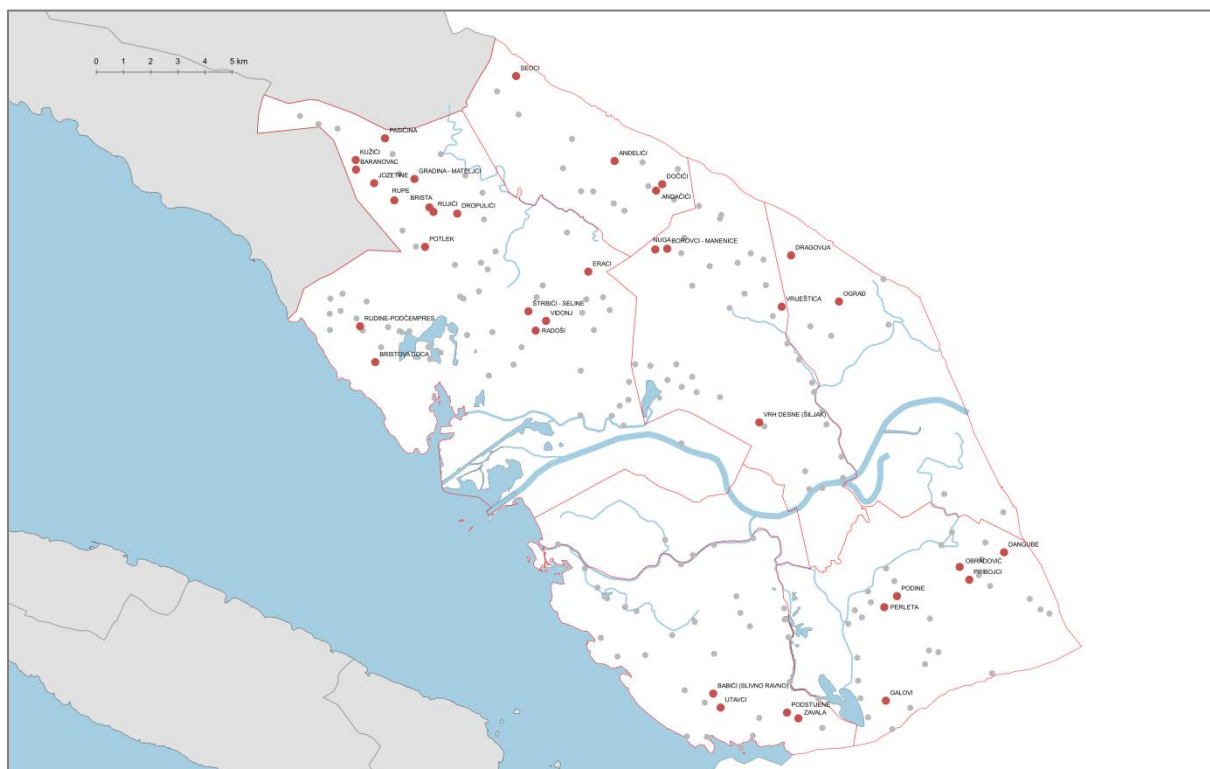
Planske smjernice **Obnova postojećih građevina i zamjenska gradnja [PS1]** podrazumijevaju samo obnovu postojećih građevina u postojećim gabaritima po principima tradicijskog graditeljstva i to prema sljedećim uvjetima:

- uklanjanje građevina, odnosno zamjenska gradnja moguća je isključivo kod ruševina;
- u slučaju zamjenske gradnje, kao i kod rekonstrukcije postojećih zgrada, svi elementi relevantni za određivanje zahvata u prostoru – oblik i veličina građevinske parcele, namjena, veličina i oblikovanje građevine te njezin smještaj na parceli, uređenje parcele, način priključenja parcele i građevine na prometnu površinu i komunalnu infrastrukturu – moraju se podrediti ograničenjima i obvezama koje proizlaze iz urbanističkih i arhitektonskih specifičnosti pojedine lokacije;
- zamjenska gradnja moguća je isključivo unutar gabarita postojeće građevine;
- ukoliko nije moguće utvrditi izvornu katnost nekadašnje građevine visinu građevine treba uskladiti s visinama ostalih građevina u zaseoku,
- iznimno, ukoliko je to potrebno zbog rješavanja suvremenih sanitarnih prostorija koje nije moguće riješiti unutar postojećih gabarita dozvoljavaju se manje prizemne dogradnje do maksimalno 15m² koje moraju oblikovno biti usklađene s glavnom građevinom,
- zidove je moguće graditi isključivo kao kamene zidove s kamenom povezanim vapnenim mortom,
- nije dozvoljen cementni mort,
- nije dozvoljena izvedba zidova u drugim materijalima i oblaganje tankim kamenim pločama,
- vanjski bridovi građevine trebaju biti građeni od većih i pravilnijih klesanaca,
- nisu dozvoljena žbukana pročelja. Iznimka su situacije kada se dokaže da je izvorna zgrada bila žbukana. U slučaju žbukanja pročelja treba birati svijetle zemljane tonove od boja okera prema crveno-smeđoj.
- krovišta treba izvoditi kao dvostrešna, tradicionalnog nagiba (30°-35°)
- pokrov krova može biti od kamenih ploča, kupe kanalice ili iznimno kupe mediteran,
- ne produžavati rogove ispod strehe niti izvoditi prepuste krova na zabatnim zidovima,
- ne dozvoljava se gradnja krovnih kućica (luminara),
- na krovovima su dozvoljeni tradicijski dimnjaci karakteristični za područje doline Neretve,
- na zabatnim su zidovima dozvoljeni manji prozori radi osvjetljenja i prozračivanja unutrašnjosti potkrovnog prostora,
- žlijebove (oluke) u načelu treba izbjegavati. Iznimka su situacije kada u naselju nema vodovodne mreže te se oluk izvodi zbog hvatanja kišnice,
- međukatne konstrukcije obavezno izvoditi kao drvene,
- nisu dozvoljeni balkoni,
- nad terasama je moguća izvedba drvenih nadstrešnica (pergola),
- prozori moraju biti pravokutnog oblika, tradicijskih dimenzija (širine između 70 i 90 cm i visine od 100 do 130 cm), vertikalno položeni,
- prozori obavezno moraju biti drveni s tankim doprozornicima. Nije dozvoljena upotreba plastičnih i metalnih prozora.
- na prozore je moguće postaviti zaštitu od sunca u obliku tradicionalnih drvenih škura (ne grilja!),
- prozorski okviri moraju biti uokvireni kamenim okvirom. Nije dozvoljeno montirati kamene ploče koje glume kamene okvire.
- vanjska stubišta nisu dozvoljena, izuzetak su tradicionalni solari za ulazak na prvi kat.

- zidove u unutrašnjosti u pravilu treba žbukati. Kameni zidovi u interijerima nisu tradicijski element i mogu se pojavljivati samo kao interijerski detalji
- oko parcele u pravilu ne bi trebalo podizati ograde. Ukoliko su ograde potrebne na nekom dijelu zbog funkcionalnih razloga izvoditi ih u obliku suhozida ili kamenog podzida. Najveća visina ograde može biti 120 cm.
- sve nove funkcionalne elemente (satelitske antene, vanjske jedinice klima uređaja) treba sakriti na način da ne budu vidljivi iz glavnih vizura,
- solarni paneli su iznimno dozvoljeni na krovovima u slučajevima kada naselje nema riješenu elektroopskrbu. I u tom slučaju preporuča ih se ne stavljati na krovove koji su vidljivi iz glavnih vizura. Moguć je i preporučljiv njihov smještaj na okolnim prostorima kako bi se sačuvala tradicionalna slika krova.

Rekonstrukcija i rekompozicija [PS2]

Ovaj tip gradnje (oblik korištenja) primjenjuje se u naseljima očuvane povijesne strukture bez demografskog potencijala za širenje naselja, ali se osim obnove postojećih građevina u postojećim gabaritima dopuštaju i dogradnje te rekompozicija postojećih građevina po principima tradicijskog graditeljstva. Odnosno, rekonstrukcija građevina podrazumijeva „širu definiciju“ rekonstrukcije kako je definirana u hrvatskom zakonodavstvu tj. izvedbu građevinskih i drugih radova na postojećoj građevini što može uključivati i dograđivanje, nadograđivanje, uklanjanje vanjskog dijela građevine, izvođenje radova radi promjene namjene građevine odnosno izvedba građevinskih i drugih radova na ruševini postojeće građevine. Ovaj tip gradnje propisan je u sljedećim naseljima:

PS2: Rekonstrukcija i rekompozicija

KAT.BR.	ZASEOK	ASELJE	JLS
101-01	Borovci - Manenice	Borovci	Kula Norinska
101-04	Nuga		
103-04	Vrh Desne (Šiljak)	Krvavac	
108-10	Vriještica	Nova Sela	
203-02	Dragovija	Vid	Metković
203-03	Ograđ		
401-04	Bristova Doca	Baćina	Ploče
401-08	Rudine-Podčempres		
405-09	Štrbići - Seline	Plina Jezero	
405-11	Vidonj		
405-13	Eraci		
406-04	Radoši	Ploče	
408-01	Baranovac	Staševica	
408-03	Brista		
408-06	Dropulčići		
408-08	Gradina - Mateljci		
408-11	Jozetine		

KAT.BR.	ZASEOK	ASELJE	JLS
408-12	Kužići		
408-13	Pasičina		
408-14	Potlek		
408-15	Rujići		
408-16	Rupe		
505-03	Seoci	Otrić-Seoci	Pojezerje
506-01	Andačići	Pozla Gora	
506-02	Andelići		
506-03	Dočići		
614-01	Babići (Slivno Ravno)	Slivno Ravno	Slivno
614-05	Utavci		
618-03	Podstijene	Zavala	
618-05	Zavala		
701-03	Galovi	Badžula	Zažablje
702-03	Dangube	Bijeli Vir	
702-04	Obradović		
703-04	Pribojci	Dobranje	
705-04	Perleta	Mlinište	
705-05	Podine		

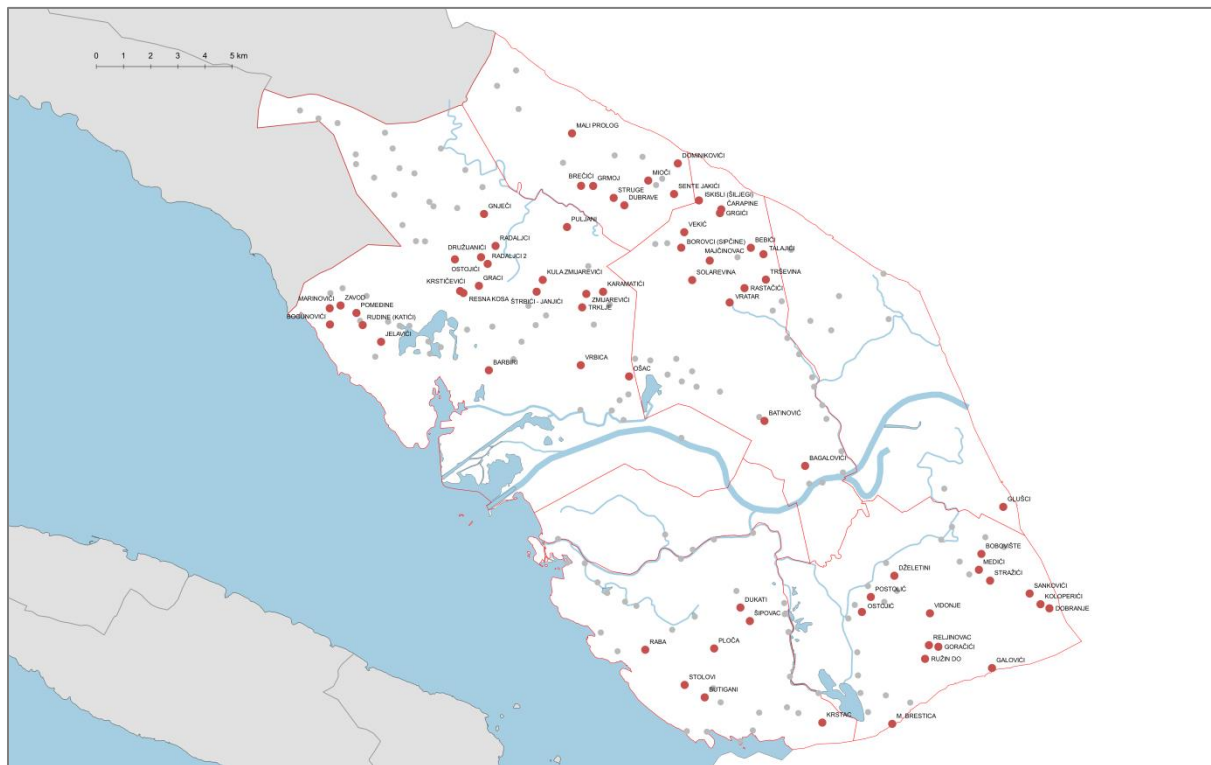
U ovom tipu gradnje (obliku korištenja) propisani su sljedeći uvjeti:

- u slučaju zamjenske gradnje, kao i kod rekonstrukcije postojećih zgrada, svi elementi relevantni za određivanje zahvata u prostoru – oblik i veličina građevinske parcele, namjena, veličina i oblikovanje građevine te njezin smještaj na parceli, uređenje parcele, način priključenja parcele i građevine na prometnu površinu i komunalnu infrastrukturu – moraju se podrediti ograničenjima i obvezama koje proizlaze iz urbanističkih i arhitektonskih specifičnosti pojedine lokacije;
- građevine trebaju slijediti morfologiju starog naselja te pratiti slojnice terena, a izdužene volumene proporcijom treba uskladiti sa matricom postojećih kuća,
- zgrade trebaju imati tlocrt pravokutnog oblika, omjera stranica otprilike 2:3
- širina građevina može biti od 5 do 7 m a najveća dužina pročelja "duže" strane koja prati slojnice terena može biti do 10 metara,
- nisu dozvoljeni razvedeni tlocrtni oblici građevine;
- moguća je slobodnostojeća gradnja, gradnja prislonjenih (dvojnih) građevina i gradnja kuća u nizu. U slučaju gradnje u nizu maksimalna ukupna dužina pročelja građevina može biti 24 metra,
- najveća dozvoljena katnost građevine je S/P+1+K (suteran ili prizemlje + 1 kat + potkrovlje) odnosno najveća visina zgrade do vijenca iznosi 7,5m, mjereno od najniže kote konačno zaravnog i uređenog terena,
- ukoliko u zaseoku već postoje više građevine stambene namjene moguće su i veće visine građevina do maksimalne visine koja postoji u naselju.
- najveći BRP zgrade iznosi 300 m²,
- najmanje 30% površine čestice mora biti uređeno kao zelena, u potpunosti upojna površina,

- fasada može biti žbukana (produžna ili vapnena žbuka zemljanih ili svijetlih tonova) ili kamena,
- nije dozvoljeno oblaganje zidova tankim kamenim pločama,
- ukoliko se izvodi kamena fasada treba imati poravnano ili klesano lice a fuge treba izvesti svijetlom smjesom (vapno ili bijeli cement);
- krovišta treba izvoditi kao dvostrešna, tradicionalnog nagiba (30° - 35°)
- pokrov krova može biti od kamenih ploča, kupe kanalice ili iznimno kupe mediteran,
- ne produžavati rogove ispod strehe niti izvoditi prepuste krova na zabatnim zidovima,
- ne dozvoljava se gradnja krovnih kućica (luminara),
- na krovovima su dozvoljeni tradicijski dimnjaci karakteristični za područje doline Neretve,
- na zabatnim su zidovima dozvoljeni manji prozori radi osvjjetljenja i prozračivanja unutrašnjosti potkrovnog prostora,
- žlijebove (oluke) u načelu treba izbjegavati. Iznimka su situacije kada u naselju nema vodovodne mreže te se oluk izvodi zbog hvatanja kišnice,
- međukatne konstrukcije obavezno izvoditi kao drvene,
- nisu dozvoljeni balkoni,
- nad terasama je moguća izvedba drvenih nadstrešnica (pergola),
- prozori moraju biti pravokutnog oblika, tradicijskih dimenzija (širine između 70 i 90 cm i visine od 100 do 130 cm), vertikalno položeni,
- prozori obavezno moraju biti drveni s tankim doprozorcima. Nije dozvoljena upotreba plastičnih i metalnih prozora.
- na prozore je moguće postaviti zaštitu od sunca u obliku tradicionalnih drvenih škura, nisu dozvoljene grilje;
- prozorski okviri moraju biti uokvireni kamenim okvirom. Nije dozvoljeno montirati kamene ploče koje glume kamene okvire,
- vanjska stubišta nisu dozvoljena, izuzetak su tradicionalni solari za ulazak na prvi kat,
- zidove u unutrašnjosti u pravilu treba žbukati. Kameni zidovi u interijerima nisu tradicijski element i mogu se pojavljivati samo kao interijerski detalji,
- oko parcele u pravilu ne bi trebalo podizati ograde. Ukoliko su ograde potrebne na nekom dijelu zbog funkcionalnih razloga izvoditi ih u obliku suhozida ili kamenog podzida. Najveća visina ograde može biti 120 cm.
- sve nove funkcionalne elemente (satelitske antene, vanjske jedinice klima uređaja) treba sakriti na način da ne budu vidljivi iz glavnih vizura,
- solarni paneli su iznimno dozvoljeni na krovovima u slučajevima kada naselje nema riješenu elektroopskrbu. I u tom slučaju preporuča ih se ne stavljati na krovove koji su vidljivi iz glavnih vizura. Moguć je i preporučljiv njihov smještaj na okolnim prostorima kako bi se sačuvala tradicionalna slika krova.

Nova gradnja prema načelima tradicijske gradnje [PS3]

Ovaj tip gradnje (oblik korištenja) primjenjuje se u naseljima u kojima se dozvoljava i nova gradnja, ali isključivo po principima tradicijske gradnje uz obvezno uklapanje u postojeći kontekst gradnje u pogledu općih gabarita gradnje, materijala i oblikovanja. Ovaj tip gradnje propisan je u sljedećim naseljima:

PS3: Nova gradnja prema načelima tradicijske gradnje

KAT.BR.	ZASEOK	ASELJE	JLS
101-02	Borovci (Sipčine)	Borovci	Kula Norinska
101-03	Majčinovac		
101-05	Solarevina		
101-06	Vekić		
101-07	Vrtar		
103-01	Bagalovići	Krvavac	
103-02	Batinović		
108-01	Bebići	Nova Sela	
108-02	Čarapine		
108-03	Grgići		
108-04	Iskisi (Šiljegi)		
108-07	Rastačići		
108-08	Talajčići		
108-09	Trševina		
202-01	Glušci	Glušci	Metković
401-03	Bogunovići	Baćina	Ploče
401-07	Jelavići		

KAT.BR.	ZASEOK	ASELJE	JLS
401-11	Marinovići		
401-14	Pomeđine		
401-15	Rudine (Katići)		
401-17	Zavod		
402-04	Ošac	Banja	
404-01	Graci	Peračko Blato	
404-02	Krstičevići		
404-03	Ostojići		
404-06	Resna Kosa		
405-01	Družijanići	Plina Jezero	
405-02	Karamatići		
405-03	Kula Zmijarevići		
405-05	Puljani		
405-06	Radaljci		
405-07	Radaljci 2		
405-08	Štrbići - Janjići		
405-10	Trklje		

KAT.BR.	ZASEOK	NASELJE	JLS
405-12	Zmijarevići		
406-01	Barbiri	Ploče	
407-03	Vrbica	Šarić- Struga	
408-07	Gnječi	Staševica	
501-01	Brečići	Brečići	Pojezerje
502-01	Dubrave	Dubrave	
502-02	Grmoj		
502-03	Struge		
504-01	Mali Prolog	Mali Prolog	
506-04	Dominikovići	Pozla Gora	
506-05	Mioči		
506-07	Sente Jakići		
612-03	Dukati	Podgradina	Slivno
612-05	Ploča		
612-07	Šipovac		
613-01	Raba	Raba	
614-02	Butigani	Slivno	

KAT.BR.	ZASEOK	NASELJE	JLS
614-04	Stolovi	Ravno	
618-01	Krstac	Zavala	
701-05	M. Brestica	Badžula	Zažablje
702-02	Bobovište	Bijeli Vir	
703-01	Dobranje	Dobranje	
703-02	Koloperići		
703-03	Medići		
703-05	Sankovići		
703-06	Stražići		
704-02	Ostojić	Mislina	
705-01	Dželetini	Mlinište	
705-06	Postolić		
706-01	Galovići	Vidonje	
706-02	Goračići		
706-03	Reljinovac		
706-04	Ružin Do		
706-05	Vidonje		

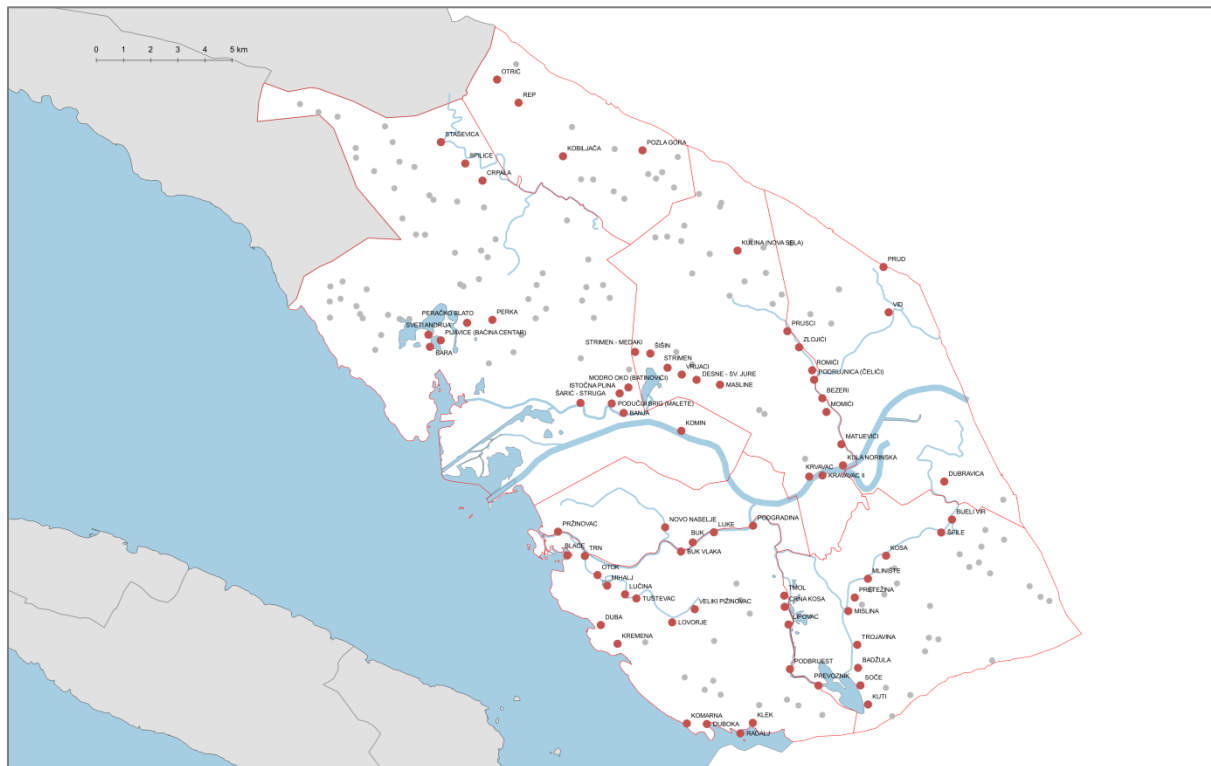
U ovom tipu gradnje (obliku korištenja) propisani su sljedeći uvjeti:

- građevine trebaju slijediti morfologiju starog naselja te pratiti slojnice terena, a izdužene volumene proporcijom treba uskladiti sa matricom postojećih kuća,
- zgrade trebaju imati tlocrt pravokutnog oblika, omjera stranica otprilike 2:3. Nisu dozvoljeni kvadratični tlocrti niti pravokutni tlocrti omjera manjeg od 1:1,5.
- širina građevina može biti najviše 7 m a najveća dužina pročelja "duže" strane koja prati slojnice terena može biti do 10 metara,
- nisu dozvoljeni razvedeni tlocrtni oblici građevine;
- moguća je slobodnostojeća gradnja, gradnja prislonjenih (dvojnih) građevina i gradnja kuća u nizu. U slučaju gradnje u nizu maksimalna ukupna dužina pročelja građevina može biti 24 metra,
- najveća dozvoljena katnost građevine je S/P+1+K (suteran ili prizemlje + 1 kat + potkrovlje) odnosno najveća visina zgrade do vijenca iznosi 7,5m, mjereno od najniže kote konačno zaravnano i uređenog terena,
- ukoliko u zaseoku već postoje više građevine stambene namjene moguće su i veće visine građevina do maksimalne visine koja postoji u naselju.
- najveći BRP zgrade iznosi 300 m²,
- najmanje 30% površine čestice mora biti uređeno kao zelena, u potpunosti upojna površina,
- fasada može biti žbukana (produžna ili vapnena žbuka zemljanih ili svijetlih tonova) ili kamena,
- nije dozvoljeno oblaganje zidova tankim kamenim pločama,
- ukoliko se izvodi kamena fasada treba imati poravnano ili klesano lice a fuge treba izvesti svijetlom smjesom (vapno ili bijeli cement);
- krovništa treba izvoditi kao dvostrešna, tradicionalnog nagiba (30⁰-35⁰)

- pokrov krova može biti od kamenih ploča, kupe kanalice ili iznimno kupe mediteran,
- ne produžavati rogove ispod strehe niti izvoditi prepuste krova na zabatnim zidovima,
- ne dozvoljava se gradnja krovnih kućica (luminara),
- na krovovima su dozvoljeni tradicijski dimnjaci karakteristični za područje doline Neretve,
- na zabatnim su zidovima dozvoljeni manji prozori radi osvjetljenja i prozračivanja unutrašnjosti potkrovnog prostora,
- žlijebove (oluke) u načelu treba izbjegavati. Iznimka su situacije kada u naselju nema vodovodne mreže te se oluk izvodi zbog hvatanja kišnice,
- međukatne konstrukcije obavezno izvoditi kao drvene,
- nisu dozvoljeni balkoni,
- nad terasama je moguća izvedba drvenih nadstrešnica (pergola),
- prozori moraju biti pravokutnog oblika, tradicijskih dimenzija (širine između 70 i 90 cm i visine od 100 do 130 cm), vertikalno položeni,
- prozori obavezno moraju biti drveni s tankim doprozornicima. Nije dozvoljena upotreba plastičnih i metalnih prozora.
- na prozore je moguće postaviti zaštitu od sunca u obliku tradicionalnih drvenih škura, nisu dozvoljene grilje;
- prozorski okviri moraju biti uokvireni kamenim okvirom. Nije dozvoljeno montirati kamene ploče koje glume kamene okvire,
- vanjska stubišta nisu dozvoljena, izuzetak su tradicionalni solari za ulazak na prvi kat,
- zidove u unutrašnjosti u pravilu treba žbukati. Kamene zidovi u interijerima nisu tradicijski element i mogu se pojavljivati samo kao interijerski detalji,
- oko parcele u pravilu ne bi trebalo podizati ograde. Ukoliko su ograde potrebne na nekom dijelu zbog funkcionalnih razloga izvoditi ih u obliku suhozida ili kamenog podzida. Najveća visina ograde može biti 120 cm.
- sve nove funkcionalne elemente (satelitske antene, vanjske jedinice klima uređaja) treba sakriti na način da ne budu vidljivi iz glavnih vizura,
- solarni paneli su iznimno dozvoljeni na krovovima u slučajevima kada naselje nema riješenu elektroopskrbu. I u tom slučaju preporuča ih se ne stavljati na krovove koji su vidljivi iz glavnih vizura. Moguć je i preporučljiv njihov smještaj na okolnim prostorima kako bi se sačuvala tradicionalna slika krova.

Nova gradnja [PS4]

Ovaj tip gradnje (oblik korištenja) primjenjuje se u naseljima koja više nemaju sačuvan karakter tradicijskih naselja te je mogući i suvremeni oblikovni jezik uz poštovanje općih načela graditeljstva koje proizlazi iz konteksta lokalnog prostora. Ovaj tip gradnje propisan je u sljedećim naseljima:

PS4: Nova gradnja

KAT.BR.	ZASEOK	NASELJE	JLS
102-02	Desne - Sv. Jure	Desne	Kula Norinska
102-04	Maslina		
102-05	Strimen		
102-06	Strimen - Medaki		
102-07	Šišin		
102-08	Vrijaci		
103-03	Krvavac	Krvavac	
104-01	Kravavac II		
105-01	Kula Norinska	Kula Norinska	
106-01	Matijevići	Matijevići	
107-01	Bezeri	Momići	
107-02	Momići		
108-05	Kulina (Nova Sela)	Nova Sela	
109-01	Podravnica (Čelići)	Podravnica	

KAT.BR.	ZASEOK	NASELJE	JLS
109-02	Prusci		
109-03	Romići		
109-04	Zlojći		
201-01	Dubravica	Dubravica	Metković
203-05	Vid	Vid	
204-01	Prud	Prud	
301-01	Buk	Buk Vlaka	Opuzen
301-02	Novo Naselje		
302-01	Pržinovac	Pržinovac	
401-02	Bara	Baćina	Ploče
401-12	Pijavice (Baćina centar)		
401-16	Sveti Andrija		
402-01	Banja	Banja	
402-02	Istočna Plina		
402-03	Modro Oko (Batinovići)		

KAT.BR.	ZASEOK	NASELJE	JLS
402-05	Podučiji Brig (Malete)		
403-01	Komin	Komin	
404-04	Peračko Blato	Peračko Blato	
404-05	Perka		
407-02	Šarić - Struga	Šarić - Struga	
408-05	Crpala	Staševica	
408-18	Spilice		
408-19	Staševica		
503-01	Kobiljača	Kobiljača	Pojezerje
505-01	Otrić	Otrić-Seoci	
505-02	Rep		
506-06	Pozla Gora	Pozla Gora	
601-01	Blace	Blace	Slivno
602-01	Duba	Duba	
603-01	Duboka	Duboka	
604-01	Klek	Klek	
604-02	Radalj		
605-01	Komarna	Komarna	
606-01	Kremena	Kremena	
607-01	Lovorje	Lovorje	
608-01	Lučina	Lučina	
609-01	Mihalj	Mihalj	

KAT.BR.	ZASEOK	NASELJE	JLS
610-01	Otok	Otok	
611-01	Veliki Pižinovac	Pižinovac	
612-01	Crna Kosa	Podgradina	
612-04	Lipovac		
612-06	Podgradina		
612-08	Tmol		
615-01	Trn	Trn	
616-01	Tuševac	Tuševac	
617-01	Buk Vlaka	Vlaka	
617-02	Luke		
618-02	Podbrijest	Zavala	
618-04	Prevoznik		
701-01	Badžula	Badžula	Zažablje
701-04	Kuti		
701-06	Soče		
701-07	Trojavina		
702-01	Bijeli Vir	Bijeli Vir	
702-05	Špile		
704-01	Mislina	Mislina	
705-02	Kosa	Mlinište	
705-03	Mlinište		
705-07	Pretežina		

U naseljima koja nisu zaštićena kao kulturno-povijesne cjeline dobrodošle su i kreativne suvremene eksplikacije koje uvažavaju postojeći tehnološki trenutak i potencijal autora vodeći računa o prostorno-urbanom kontekstu.

U područjima u kojima je prisutno miješanje bilo povijesnih, bilo regionalnih izraza arhitektonski zahvati u prostoru mogu krenuti od ambijentalnih vrijednosti, nadopunjujući ih, ovisno o invenciji autora, primjenom bilo regionalnog, bilo općega suvremenog arhitektonskog jezika građenja.

Suvremeni arhitektonski izraz ne smije se svesti na kopiju inozemnih uzora nego bi morao biti kreativna interpretacija mogućnosti vezana uz kontekst u kojemu nastaje.

Uvjete za gradnju treba propisati prostornim planom grada/općine. Preporučuju se sljedeći dodatni uvjeti oblikovanja na tragu osnovnih elemenata tradicijskog graditeljstva odnosno izbjegavanje uobičajenih grešaka:

- građevine trebaju pratiti slojnice terena, a izdužene volumene proporcijom treba uskladiti s matricom postojećih kuća,
- preporučivati ili propisivati zgrade tlocrta pravokutnog oblika, omjera stranica otprilike 2:3. Kvadratični tlocrti nisu karakteristični za ovaj kraj pa ih treba izbjegavati,
- ne dozvoljavati razvedene tlocrtne oblike građevine;
- fasada može biti žbukana (produžna ili vapnena žbuka zemljanih ili svijetlih tonova) ili kamena,

- nije dozvoljeno oblaganje zidova tankim kamenim pločama,
- ukoliko se izvodi kamena fasada treba imati poravnano ili klesano lice a fuge treba izvesti svijetlom smjesom (vapno ili bijeli cement);
- ukoliko se izvode kosa krovišta izvoditi ih kao dvostrešna, tradicionalnog nagiba (30⁰-35⁰). Ne preporučuju se četverostrešni i višestrešni oblici krovova.
- ne dozvoljavati balkone duž cijelog pročelja. Balkoni, ukoliko se izvode, morali bi zauzeti najviše 1/3 dužine pročelja.
- prozori bi preporučljivo trebali biti pravokutnog oblika, vertikalno položeni,
- vanjska stubišta izbjegavati,
- sve nove funkcionalne elemente (satelitske antene, vanjske jedinice klima uređaja) treba sakriti na način da ne budu vidljivi iz glavnih vizura,

Napomena:

Dio naselja nije obuhvaćen nijednom od gore navedenih smjernica (PS1 – PS4). Radi se naseljima koja nemaju utvrđena građevinska područja naselja, a ovim se smjericama ne predviđa formiranje novih građevinskih područja niti se predlažu planske mjere obnove. Građevinsko područje u ovim slučajevima eventualno je moguće utvrditi po dostavljenom zahtjevu uz priloženi poslovni plan, uz ocjenu troškova i koristi izgradnje prometne i druge infrastrukture. U tom iznimnom slučaju omogućiti samo rekonstrukcije postojećih građevina (smjernice PS1, PS2) bez nove gradnje.

Naselja na koja se ovo odnosi su:

- *Crni Dolac (203-01) i Podgrede (203-04) u Gradu Metkoviću,*
- *Babešić (401-01), Dvorine (401-05), Giljevići (401-06), Krilići (401-09), Plitvine (401-13), Popovci (405-04), Nikolići (406-02), Podgradina (406-03), Rupčić (407-01), Bostruc - Kolivret (408-02), Bušina (408-04), Jamenice (408-09), Jerkovići (408-10), Šalinovići (408-17), Tmova (408-20), Usorci (408-21) u Gradu Pločama,*
- *Dančanje (612-02) u Općini Slivno,*
- *Crnčević (701-02) i Sršen (702-06) u Općini Zažablje.*

Ostale smjernice

Smjernice za gradnju pomoćnih građevina

Unutar građevinskih područja naselja, na građevnim česticama se uz osnovnu zgradu, u sklopu zadanih (i ukupnih) vrijednosti izgrađenosti građevne čestice, mogu graditi pomoćne zgrade koje služe za redovitu uporabu osnovne zgrade.

U predjelima postojeće izgradnje u kojima je dozvoljena samo obnova postojećih građevina te rekonstrukcija i rekompozicija dozvoljavaju se dogradnje pomoćnih građevina do najviše 12 m² bruto građevinske površine, uz poštivanje načela da se pomoćne građevine ne smiju graditi na vizurno izloženim mjestima.

Uz stambene građevine na istoj čestici mogu se graditi i pomoćne građevine (drvarnice, spremišta, garaže, sjenice, ljetne kuhinje, bazeni).

Visina pomoćne građevine koja se gradi odvojeno je maksimalno P (prizemlje), odnosno 3 m od najniže kote uređenog terena uz građevinu do gornjeg ruba vijenca. Pomoćne građevine mogu se i ukopati.

Moguće su prenamjene nekadašnjih spremišta za vodu (gustirni) u pomoćne građevine.

Smjernice za gradnju ostalih građevina

Unutar izgrađene strukture naselja putovi su prilagođeni mjerilu i karakteru naselja te ih treba zadržati u postojećem profilu i gdje je moguće kao pješačke komunikacije.

Sve putove u naselju poželjno je urediti na tradicijski način – kogulima, položenim u zemljanom naboju.

Garaže i parkirališna mjesta u tradicijskim naseljima ne treba uvjetovati na građevinskoj parceli.

Kod projektiranja razvoda kanalizacije potrebno je poštovati postojeću parternu obradu putova.

U slučaju izvedbe vodovoda postojeće gustirne koristiti za opskrbu sanitarnom vodom.

Elektroinstalacije treba voditi podzemno. Način i mjesto postave priključnih ormarića i brojila na povijesnim i tradicijskim građevinama treba izvesti tako da ne budu vidljivi na glavnim pročeljima.

Smjernice za sanaciju prostora bespravne i neprimjerene gradnje [S.SAN]

Brojni su prostori zauzeti bespravnom i gradnjom neprimjerenih oblika. Zbog nepoznavanja ili nepoštivanja pravila za građenje koja su definirana prostornim planovima, gradi se na moguće opasnim mjestima za izgradnju i dovodi u opasnost ljudske živote i materijalna dobra. Također, ukoliko se ne uvažava osjetljivost prostora, mogu se ugroziti osnovne prirodne sastavnice potrebne za život, primjerice, plodna poljoprivredna zemljišta ili izvorišta vode za piće. Očuvanje prostorne osobnosti i zaštita prostora važna je za zajedničku dobrobit zajednice a to može biti ugroženo neprimjerenim intervencijama pojedinaca. Time se smanjuje kvaliteta životnog i radnog okoliša te umanjuje vrijednost nekretnina ostalih vlasnika koji teže životu u skladno oblikovanom prostoru.

Sanacija prostora bespravne i neprimjerene gradnje ozbiljan je problem s kojim se u Hrvatskoj još nismo sustavno bavili. Stoga su i smjernice koje se navode u nastavku samo načelnog karaktera, a odnose se na ublažavanje vizualnih utjecaja neprimjerene gradnje na izgrađeni okoliš.

Kada su u pitanju veliki volumeni i nerazmjerne proporcije zgrada, ne postoje laka rješenja za sanaciju. Vizualno se utjecaj može ublažiti preoblikovanjem koje slijedi osnovna načela tradicijske gradnje, makar u pogledu završnih obrada fasada.

U priobalju postoje brojni primjeri neprimjerenog korištenja kamenih obloga zida koji se oblažu tankim kamenim pločama koje ne slijede tradicijske načine slaganja kamenog zida. Ponovo treba ponoviti da je žbuka potpuno legitiman materijal i u tradicijskom tipu gradnje, djeluje autentično (za razliku od lažnog kamenog zida) te ju je sasvim prihvatljivo koristiti.

Pri korištenju žbuke potrebno je birati neutralne i svijetle boje, a izbjegavati upadljive boje kao i potpuno bijelu boju.

Vizualni efekti neprimjerenih volumena postojećih kuća mogu se donekle ublažiti visokom vegetacijom – stablima, kao i puzavicama po fasadama. U naseljima koja su nagrđena neprimjerenom izgradnjom potrebno je što više poticati korištenje zelenila na građevnim česticama ali i ulagati napore u kvalitetno oblikovanje javnih prostora naselja (ulice, šetališta, trgovi). Kvalitetno oblikovani javni prostori mogu imati „akupunkturni efekt“ i na unaprijeđenje izgleda ostalog izgrađenog okoliša.

Prilikom zamjene krovišta četverostrešne je krovove (koji nemaju uporišta u tradicijskoj arhitekturi Dalmacije) moguće zamijeniti dvostrešnima, ukoliko se pritom dodatno ne narušava proporcija postojeće zgrade.

Balkone koji se često grade duž cijele fasade kuće teško je srušiti, ali ih je barem moguće vizualno olakšati upotrebom lakih ograda mirnih linija. Posebno je ovo učinkovito ako se time mijenjaju ograde od prefabriciranih betonskih elemenata koje se često nalaze na balkonima kuća.

Trebalo bi poticati uklanjanje raznih nepotrebnih dekorativnih elemenata na fasadama zgrada kao i na pripadnim parcelama.

5. ARHITEKTONSKE SMJERNICE ZA OBNOVU TRADICIJSKE ARHITEKTURE I GRADNJU U RURALNIM CJELINAMA

Osnovna obilježja tradicijske kuće

Tradicijska kuća doline Neretve uglavnom je pravokutnog tlocrta, s omjerom stranica najčešće 2:3. Dimenzija kuća uvjetovane su ograničenjima konstruktivnog materijala, pa su na ovom području iste najčešće uvjetovane dimenzijama pronađene drvene građe za krovništa ili međukatne konstrukcije. Upravo zbog toga raspon nosivih zidova rijetko prelazi 6 m.

Rijetke iznimke, odnosno kuće koje nisu čistog pravokutnog tlocrta, rezultat su nepravilnog oblika terena ili su produkt naknadnih nadogradnji. Dok su primjeri slobodnostojećih građevina češći u novije vrijeme, tradicijske kuće uglavnom su se gradile u nizu ili kao dio većeg sklopa kojeg je omeđivalo zajedničko dvorište.

Obzirom na blizinu lokalnih kamenoloma i dostupnost materijala, kamen je bio osnovni građevni element kojim su se gradile kuće, ali i izvodio krovni pokrov. Drvo se, jer ga u blizini nije bilo u izobilju, koristilo samo za izvedbu međukatnih i krovnih konstrukcija, te kao materijal za izradu stolarije, unutarnjih stepenica i sl.. Gospodarske građevine uvijek su bile prizemnice, dok su stambene građevine uglavnom bile katnice. Na katu su, u tom slučaju, bile prostorije za stanovanje, dok je prizemlje često imalo gospodarsku namjenu (konoba, štala). Zbog potrebe povezivanja dvije etaže različitih namjena nastaje i jedan od najkarakterističnijih elemenata kamene kuće – solari (vanjska kamena stubišta).

Primjeri tradicijskih sklopova u zaseoku Goračići (Zažablje)

Za stambene građevine kamen se nastojao što finije obraditi, a gospodarske i pomoćne građevine su uglavnom građene jednostavnijim tehnikama. Seosko graditeljstvo ne poznaje formalne dekoracije, što znači da su svi izvedeni detalji u trenutku izgradnje imali jasnu utilitarnu funkciju.

Glavna prostorija u kući je bila kuhinja tj. prostorija s ognjištem oko kojeg se okupljala cijela obitelj. Kuhinja je, zbog što jednostavnije ventilacije, često bila dograđena prizemna građevna. Potrebe stanovnika su se tijekom godina mijenjale, pa se u skladu s tim mijenjao i oblik kuće. Tradicijske kuće nerijetko su nadograđivane, ali uvijek racionalno i kako bi se zadovoljile konkretne potrebe. Nadogradnje su bile jednostavne, slijedeći osnovne gabarite i nagib krova građevine uglavnom se povećavala visina kako bi se dobio prostor za još jednu etažu.

Osnovni elementi tradicijske kuće

Zidovi

Osnovni materijal korišten pri gradnji tradicijskih kuća u dolini Neretve je kamen, dok su se međukatne i krovne konstrukcije gradile od drveta. Najčešće se koristio kamen vađen u blizini, a njegov odabir ovisio je o mehaničkim svojstvima, izgledu i obradi samog kamena. Debljina zida ovisila je o karakteristikama materijala, načinu zidanja, zahtjevima nosivosti i sl., a tijekom godina se ustalila na širinu od 50-65 cm. Takvom debljinom zida ostvaruje se optimalna toplinska izolacija, štedi energija i smanjuje mogućnost kondenzacije vlage.

Suhozid se koristio za gradnju sporednih građevina i za druge najjednostavnije oblike kamenih konstrukcija, dok su se kuće gradile u kombinaciji kamena i vezivnog sredstva. Kamene zidovi obično su imali dva lica s ispunom od sitnijih komada kamena u sredini. Vanjsko lice gotovo uvijek je bilo kvalitetnije i zidano od pravilnije obrađenih klesanaca, dok su se nepravilniji blokovi koristili za unutrašnjost koja se često žbukala.

Detalji kamenih zidova u Rabi (Slivno)

Kamene zid u Solarevini (Kula Norinska)

Tradicionalno korišteno vezivno sredstvo je vapneni mort, elastičan materijal koji je optimalan za gradnju kamenih kuća jer dopušta da konstrukcija tijekom godina „radi“. Kamene blokovi slagali su se u horizontalne redove, a s obzirom na to da se prilikom obrade kamena za gradnju nisu mogle uvijek dobiti jednake veličine kamena sami redovi su varirali u širinama. Kako bi se ostvarila što bolja nosivost građevine, vanjski bridovi (točke povezivanja međusobno okomitih zidova) građeni su od većih i pravilnijih klesanaca.

Pročelja većine kamenih građevina tijekom povijesti bila su ožbukana, dok su ogoljena kamena pročelja bila na pojedinačnim reprezentativnim građevinama građeni od pravilno klesanog kamena s uskim fugama. Tek u 20. stoljeću kamena pročelja postaju „popularnija“ od ožbukanih, te se žbuka uklanja i s ostalih građevina.

Ožbukana i kamena pročelja u Blacama (Slivno)

Ožbukano pročelje u zaseoku Rudine – Katići (Ploče)

Krovišta i krovni pokrovi

Krovišta su na ovom području uglavnom dvostrešna, a rijetko četverostrešna (uglavnom kod pojedinačnih primjera novije gradnje). Nagib krovnih ploha uvjetovan je vrstom pokrova, a najčešće se radi o nagibu od 33 - 45°. Kao i za gradnju zidova, kamen je bio osnovni materijal i za pokrivanje krovova. Kameni pokrov tražio je strmiji nagib krova, a veličina i dimenzije korištenih kamenih ploča ovisile su o njihovoj dostupnosti. Na lokacijama gdje kamena ima više koristile su se veće ploče postavljene dijagonalno u obliku romba, a gdje je kamen bio teže dobavljiv ploče su postavljane u redove uzduž horizontalne strehe. U posljednje vrijeme kameni pokrov najčešće se zamjenjuje užlijebljenim crijepom i rjeđe kupom kanalicom, i to često samo na središnjem dijelu krova, dok kamene ploče ostaju na zabatima i strehama.

Pokrov od kamenih ploča u Vidonjama (Zažablje)

Zamjena pokrova središnjeg dijela krova u Vidonjama (Zažablje)

Obzirom da kameni pokrov traži snažnu krovnu konstrukciju, ona je tradicionalno jednostavna i izvedena od drvene građe. S obzirom na slabiju dostupnost drva, dimenzije kuća često su uvjetovane upravo dimenzijama pronađene drvene građe. Često se u cijelom selu, zbog jednake dostupnosti materijala, izvode kuće približno jednakih dimenzija s krovovima približno jednakog nagiba čime se postiže sklad seoske cjeline.

Krovna konstrukcija u Vidonjama (Zažablje)

Produžena krovna streha u Vidonjama (Zažablje)

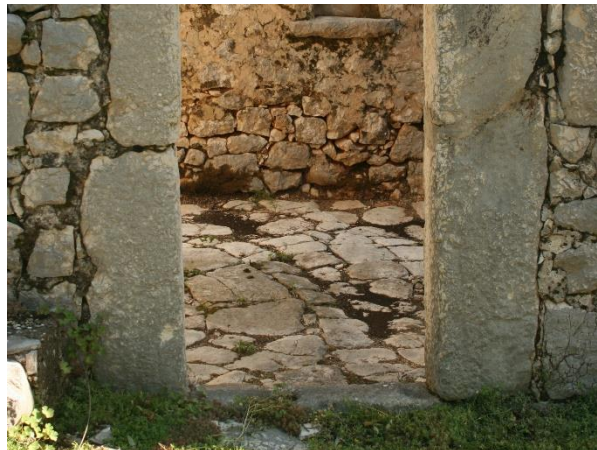
Horizontalnu krovnu strehu, čiji zadatak je bilo tjeranjem kiše od zida poboljšati njegovu zaštitu, karakterizira blaži nagib u odnosu na ostatak krova. Radi dodatne zaštite drvenih otvora, iznad otvora su se izvodile produžene krovne strehe. Često se javljaju detalji kamenog ili limenog oluka kojima se s krova skupljala kišnica i odvodila u bunare ili gusterne u neposrednoj blizini kuće. Za ovo područje nije karakterističan produžetak rogova ispod strehe.

Podovi i međukatne konstrukcije

Podovi na tlu tj. podovi prostorija u prizemlju izvodili su se od nabijene zemlje ili, češće, od kamenih ploča položenih na zemlju ponekad fugiranih vapnenim mortom. Kamene ploče za pod bile su deblje od onih koje su se koristile za krovni pokrov i u pravilu se koristio čvršći kamen, otporniji na habanje.

Kameno opločenje poda na tlu u Goračićima (Zažablje)

Kameno opločenje poda na tlu u Medićima (Zažablje)

Drvena građa koristila se za izradu međukatne konstrukcije koju su činili drveni grednici postavljeni na nazidnice paralelne s uzdužnim pročeljem građevine. Drvene nazidnice su se, u slučaju većih raspona, oslanjale na drvene stupove ili kamene konzole. Tako postavljeni drveni grednici nosili su pod od jednog sloja dasaka što je činilo međukatnu konstrukciju relativno male ukupne debljine. U pojedinim primjercima se ispod drvene konstrukcije postavljao strop od vapnene žbuke na letvicama ili trstici.

Različite etaže najčešće su se međusobno povezivale vanjskim kamenim stepenicama (solarima), a u novije vrijeme izvode se i drvene stepenice unutar samih kuća.

Drvena međukatna konstrukcija u Vidonjama (Zažablje)

Unutarnje drvene stepenice u Vidonjama (Zažablje)

Prozori i vrata

Otvori su jedan od arhitektonskih elemenata koji najviše pridonosi ukupnom izrazu pročelja. Dimenzionirani su kako bi se ostvarila optimalna temperatura u unutrašnjim prostorima, tj. kako bi se smanjili gubici topline zimi i pregrijavanje ljeti, ali u isto vrijeme omogućilo kvalitetno osvjetljenje i provjetranje.

Prozori su u obliku vertikalnih pravokutnika, dok su se kvadratni eventualno izvodili za pomoćne prostorije. Tradicionalno prozorsko krilo bilo je drveno, tankim šprljcima podijeljeno na dva ili više dijelova (ovisno o dimenziji

otvora), s tankim staklom što je cijelo krilo činilo laganim. Kao zaštita od vanjskih utjecaja, sunca i kiše, prvo se počinju koristiti škere izrađene od dva međusobno okomita sloja dasaka. Od 19. stoljeća nadalje počinje uporaba grilja izrađenih od drvenog okvira i pomičnih daščica kojima se omogućuje bolja regulacija propuštanja dnevnog svjetla.

Vrata su jednokrlna s otvaranjem prema unutra. Izvodila su se najčešće kao drvena s horizontalnim ukladama s vanjske strane. Drveni elementi su ili ostavljeni nebojani ili su bojani u zelenu boju.

Raba (Slivno)

Radoši (Ploče)

Vidonje (Zažablje)

Za razliku od kuća izgrađenih u gradskim cjelinama, u seoskom graditeljstvu otvori su uokvireni kamenim okvirom bez dodanih klesanih elemenata. Radi se o punom kamenu približno kvadratnog presjeka s utorima na koje se postavlja stolarija. Krila prozora i vrata u početku su se postavljala direktno na kameni okvir, a kasnije zbog jednostavnije izvedbe počinje ugradnja na prethodno postavljeni drveni okvir. Reprezentativni, stambeni, ulaz u kuću u pojedinim primjerima dodatno je naglašen izvedbom polukružnog okvira. Vidljive plohe samog kamenog okvira ručno su se obrađivale čekićem sa stanjenim i nazubljenim rubom.

Kameni okviri u Pasičini (Ploče)

Kameni okviri u Vidonjama (Zažablje)

Vanjski prostori

Često su se kuće, uglavnom pripadnika iste šire obitelji, gradile tako da omeđuju zajednički vanjski prostor koji je redovito bio zasjenjen krošnjom stabala koja pruža hlad i omogućava rad na otvorenom. Kuće koje su bile smještene neposredno do javnog puta često su uz pročelje imale izvedenu kamenu klupu za odmor i rad.

Primjeri uređenih vanjskih prostora u Vidonjama (Zažablje)

Ograde

Parcelacija i ograđivanje pojedinih „parcela“ kakvo poznajemo danas u tradicijskim zaseocima nije postojalo. Pojedinačne „privatne parcele“ međusobno nisu bile odijeljene ogradom, a javni put nikada fizičkom barijerom nije bio odvojen od privatnog posjeda već je zaseoke karakteriziralo upravo to prožimanje privatnog i javnog korištenja prostora. Ograde su, ako su i postojale, uvijek imale isključivo utilitarnu funkciju – ograđivanje prostora za životinje, poljoprivredu i sl. Gradile su se od kamena u tehnici suhozida.

Ograda u Vidonjama (Zažablje)

Ograda u Utavcima (Slivno)

Solari

Solari su vanjske stube karakteristične za kamene kuće. Tradicionalno su se gradile uz građevine koje su u prizemlju imale gospodarsku namjenu, a na katu stambenu. Takav raspored namjena uvjetovao je odvojene ulaze i vanjsko povezivanje etaža. Ispod terase solara često su se izvodila vrata za konobu koja su tako bila dodatno zaštićena od vremenskih utjecaja. Također, u zidovima ispod terase često su se izvodile niše za odlaganje stvari.

Primjer solara u Vidonjama (Zažablje)

Primjer solara u Baranovcu (Ploče)

Bunari i gusterne

Većinu naselja doline Neretve, kao i ostala naselja u priobalju koja se ne nalaze u neposrednoj blizini vode, obilježava nedostatak pitke vode. Svako domaćinstvo moralo se stoga osloniti na bunar ili gusteru kako bi osigurali vodu za sebe i stoku. Gusterne su u početku bile zajedničke za više obitelji, a pojila za stoku (tzv. lokve) najčešće je dijelila cijela seoska zajednica. Bunari se grade i uz poljoprivredne površine. Kasnije se uz kuće počinju graditi pojedinačne gusterne koje su vodu skupljale s krovova.

Gusterna u Utavcima (Slivno)

Gusterna u Vidonjama (Zažablje)

Unutrašnji prostori

Kuhinja (kužina) je tijekom godina bila i ostala najvažnija prostorija svakog kućanstva. Do 17. stoljeća kuća je najčešće jednodobna s ognjištem u sredini prostorije. Daljnjim razvojem prostora ognjište se primiče jednom zidu, a kužine su bile zadimljene, crne i tamne prostorije. U brojnim primjerima one su „dograđene“ kao posebne prizemne građevine uz kuće na kat kako bi dim na što jednostavniji način izašao iz prostorije. U novije vrijeme ognjišta se zamjenjuju kaminima i rijetki su primjeri očuvani u originalnom izdanju.

Za ovo područje Dalmacije karakteristična su niska ognjišta izvedena ili u razini poda ili do maksimalne visine od tek nekoliko centimetara. Uz ognjišta su se izvodile drvene ili, češće, kamene klupe za okupljanje cijele obitelji.

Primjeri kuhinja u Vidonjama (Zažablje)

Dimnjaci

Dimnjaci (fumari) nalaze se iznad prostorije s ognjištem i služe za odvod dima u atmosferu. Oblikovanje dimnjaka uvelike pridonosi cjelokupnom estetskom dojmu građevine, a njihovi oblici ovisili su o korištenom materijalu, vremenskim uvjetima i postojećoj tradiciji gradnje. Tradicionalni kameni dimnjaci su manji i jednostavniji, a dimnjaci građeni opekom najčešće se žbukaju vapnenom žbukom. U funkcionalnom smislu posebno je važno bilo zaštititi bočne otvore na zidovima dimnjaka kako bi se spriječilo vraćanje dima u kuću.

Na prostoru doline Neretve danas je vrlo malo sačuvanih zidanih dimnjaka u originalnom izdanju. Zamjenom kamenog pokrova i prenamjenom prostora nekadašnje kuhine većina dimnjaka je uklonjena. U tradicionalnom obliku zadržane su jedino uzdignute krovne kućice iznad ognjišta. Takve krovne kućice izvodile su se uz samo sljeme krova, uglavnom slijedeći jednaki nagib kao i na ostatku krova.

Krovne kućice u Vidonjama (Zažablje)

Detalji

Glavne karakteristike tradicijske seoske arhitekture su racionalnost i logičnost. Stambene građevine građene su bez suvišnih ukrasnih detalja koji se ovdje pojavljuju jedino na primjerima sakralne arhitekture, ali i u tom slučaju vrlo suzdržano i nenametljivo. Jedan od razloga za manjak ukrasnih detalja na kućama su skromni životni uvjeti, ali svakako i nepodatnost kamena za jednostavno ukrašavanje.

Svi detalji koji se nalaze na pročeljima i u unutrašnjosti kuća imaju svoje racionalno objašnjenje i funkciju kojoj služe. Česti su primjeri niša koje su služile danju za odlaganje stvari te noću za držanje svijeća. Jednaku funkciju imaju i kameni istaci tj. konzole na pročeljima.

Crkva sv. Liberana (Vidonje)

Niša u Vidonjama (Zažablje)

Konzola u Radošima (Ploče)

Smjernice za obnovu tradicijske arhitekture

Hrvatska obala već je godinama preizgrađena kućama za odmor, stoga revitalizacija ruralnih zaseoka u zaleđu posljednjih godina nailazi na poseban interes investitora, ali i samih vlasnika napuštenih građevina. Životni vijek postojećih građevina može se produžiti redovitim i stalnim održavanjem, što je u konačnici i dugoročno isplativije jer bilo kakva duža neaktivnost dovodi do potrebe za ozbiljnijim, drastičnijim i u pravilu skupljim popravcima.

Preizgrađenost obale: Duboka (Slivno)

Radalj (Slivno)

Iako su tradicionalne kuće bile prilagođene za život mnogobrojnih obitelji, danas one ipak ne zadovoljavaju standarde osnovnih uvjeta za život. To se prvenstveno odnosi na pozicije prostorija koje se tradicionalno nisu nalazile unutar stambenih objekata kao što su npr. kuhinje i sanitarni čvorovi, te na pojedinačne tehničke nedostatke čijim popravkom se mogu ostvariti optimalna fizikalna svojstva građevina.

Vrlo bitno je potreban sadržaj prilagoditi zatečenoj građevini, a ne obrnuto tj. nije preporučljivo građevinu nadograđivati kako bi se ista prilagodila zamišljenom sadržaju i funkciji. Ukoliko nadogradnje nije moguće izbjeći, treba ih izvesti uz razumijevanje tehnika lokalnog graditeljstva. To može biti na način da se slijede gabariti i nagibi krova postojećih građevina, raspored otvora na pročeljima i sl. čime se čuva izvorni karakter građevine.

Kod svih intervencija preporučljivo je koristiti prirodne materijale, koji uz pravilno i redovito održavanje imaju duži vijek trajanja od drugih, „suvremenijih“, varijanti. Svi elementi tradicijske seoske kuće su racionalno postavljeni i rezultat su stvarne potrebe. Nije ih dobro kopirati samo kao dekoracije.

U nastavku su navedene smjernice za sanaciju i obnovu tradicijske arhitekture raščlanjene po pojedinim temama ili elementima tradicijske arhitekture. Navedene su i obrazložene najčešće pogreške uočene prilikom obilaska terena.

Temelji

Tradicionalni temelji izvodili su se zasipavanjem temeljenih jama kamenom lomljenjem u suhoj izvedbi ili u vapnenom mortu. Kod starih kamenih kuća izgrađenih na čvrstom stjenovitom tlu rijetko su zabilježeni slučajevi popuštanja temelja. Problem nastaje kada se kuće grade na nejednolikom tlu tj. dio temelja izveden je na čvrstoj (stjenovitoj) podlozi, a dio na slabijoj (zemljanoj) podlozi – na primjer kuće građene u kontaktnoj zoni brda i polja. Prije odabira metode sanacije tj. ojačavanja temelja potrebno je izvršiti geomehaničke istražne radove koji će odrediti materijal i dubinu temelja te vrstu tla na kojem se kuća nalazi.

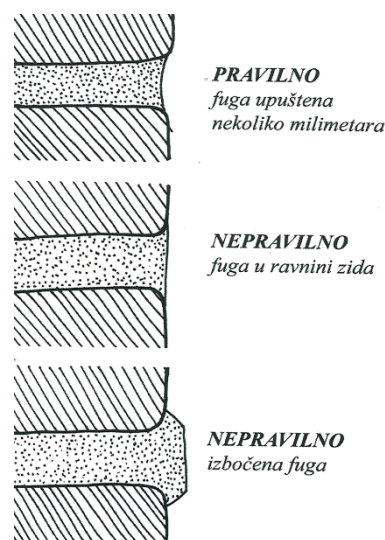
Ojačavanje temelja moguće je ostvariti izvođenjem armiranobetonske trake po vanjskom obodu temelja, podbetoniranjem temelja ili injektiranjem smjese čija svrha je ojačanje strukture temelja. Najčešće je dovoljno, ako je temelj preplitak, izvesti armiranobetonski „plašt“ uz vanjski obod temelja.

Tradicionalne kuće često imaju visinu etaže nižu od današnjih standarda, pa se u tom slučaju, kako bi se spustila razina poda prizemlja ili podruma, izvodi podbetoniranje temelja. Ako je građa temelja rahla i treba ju ojačati, u temelje je potrebno injektirati tvornički predgotovljene smjese ili se eventualno za manje zahtjevne građevine može koristiti smjesa vapna i bijelog cementa (sadrži manje soli od običnog cementa). Ako se izvodi sanacija i ojačavanje temelja potrebno je paralelno izvesti i sanaciju (hidroizolaciju) vanjskih zidova od prodora vlage izvedbom drenaže. Također, potrebno je i dodatno izolirati dio zida u tlu kako bi se spriječio eventualni prodor vlage u visinu. Ukoliko je do prodora vlage već došlo, postojeću unutarnju žbuku je potrebno sanirati injektiranjem zidova, što je moguće izvesti i iznutra.

Zidovi

Oštećenja na zidovima pojavljuju se u obliku kosih ili vertikalnih pukotina, trbušastih izbočina, nagnuća zida i sl.. Zidovi se najčešće oštećuju zbog slabljenja temelja ili tla ispod građevine, prodiranja vlage u koja uzrokuje popuštanje vezivnog sredstva, popuštanja krovne konstrukcije, djelovanja potresa ili drugog opterećenja. Tako oslabljene ili oštećene zidove potrebno je sanirati.

Najčešći sanacijski zahvat je fugiranje tj. obrada sljubnica (fuga), koje korištenjem odgovarajućih materijala osigurava trajnost i bolja statička svojstva zida. Fuge se očiste do dubine 2-3 cm i u njih se ugrađuje novo vezivo. Vapneni mort se tradicionalno koristio kao vezivno sredstvo za gradnju kamenih kuća, a i danas je najbolji odabir materijala za naknadnu ispunu. Iako se sporo veže i traži pažljiv rad i održavanje nakon ugradnje, vapneni mort je elastičan materijal koji dopušta da kamena konstrukcija tijekom godina „radi“. Najčešće se, zbog brzine vezanja, za ispunu sljubnica pogrešno odabire cementni mort. Radi se o tvrdom i krutom materijalu kod kojeg u slučaju prodiranja vode počinje kristalizacija soli iz cementa koja tako potiče proces propadanja konstrukcije, te zidovi fugirani cementnim mortom često pucaju. Kako bi se spriječilo zadržavanje vlage na spoju kamena i morta, fuge se moraju izvesti upuštene u odnosu na ravninu kamena. Često se pogrešno izvode preširoke fuge koje kasnije pokušavaju ispraviti „crtanjem“ linija po sredini fuge.

Pravilno i nepravilno fugiranje³⁰

³⁰ Izvor: Pouke baštine za gradnju u hrvatskome priobalju

Kako bi se stvorio dojam „stare kamene kuće“, nove ili rekonstruirane građevine se često oblažu kamenim pločama. Pri tome se koriste tanke ploče tradicionalno korištene za oblaganje podova na tlu ili kao materijal za krovni pokrov. Rezultat takve obrade fasade su kuće koje ne postižu željeni dojam „teške i masivne“ izgradnje, već se jasno čita da se radi o tankoj, plošnoj, dvodimenzionalnoj oblozi.

Primjeri pogrešnog oblaganja pročelja tankim kamenim pločama

Nadogradnje

Obzirom da su tradicijske kuće i prostorije unutar njih imale relativno malu površinu, današnji se vlasnici nerijetko odlučuju na proširenja ili dogradnje zatečenih struktura. Iako nadogradnje postojećih građevina ni kroz povijest nisu bile nepoznanica, danas takve intervencije često potpuno zanemaruju zatečeno stanje. Kako bi se u konačnici dobila građevina koja poštuje kontekst u kojem nastaje, prilikom nadogradnji potrebno je slijediti gabarite i nagib krova postojeće građevine, raspored otvora na pročeljima i sl. Također, nenametljivo suvremeno oblikovanje takvih dogradnji bolje je rješenje od bilo kakvih pokušaja kopiranja oblikovanja postojećih građevina.

Loši primjeri nadogradnje tradicijskih kuća

Toplinska izolacija i izolacija od vlage

U trenutku gradnje tradicionalnih kamenih kuća izolacijski materijali kakve danas koristimo nisu postojali. Upravo zbog toga je problem vlage u starim kućama čest. S obzirom da se vlaga u podove i zidove diže iz tla, najugroženije su upravo kuće s u potpunosti ukopanim podrumom (konobom) ili djelomično ukopane kuće građene na kosom terenu. Kako bi se postigla optimalna hidroizolacija poda na tlu, postojeći pod (najčešće su u pitanju kamene ploče) je potrebno ukloniti te izvesti hidroizolaciju i pod sa željenom završnom obradom hodne plohe ovisno o namjeni prostorije u kojoj se pod nalazi. Ako se radi o manjoj količini vlage koja se nalazi na zidovima kuće istu je moguće sanirati žbukanjem zidova hidrofobnim žbukama koje upijaju dio vlage. Ako je u pitanju ozbiljnije prodiranje vlage u unutrašnjost kuće, potrebno je izvesti ozbiljnije mjere sanacije kao što je npr. izvedba drenaže u kontaktnoj zoni tla i zida. Drenaža je najuobičajeniji način izolacije od vlage koju uzrokuje

procjeđivanje oborinskih voda. Zidovi se, dodatno, od kiše mogu zaštititi izvedbom streha koje kišnicu tjeraju dalje od kuće te izvedbom žljebova i oluka kojima se voda s krova kontrolirano odvodi do bunara ili gusterne.

Kao što je već navedeno u poglavlju o osnovnim elementima tradicijskih kuća, zidovi kamenih kuća uglavnom su građeni u debljini od 50 do 65 cm čime su postignuta optimalna fizikalna svojstva građevine. Zbog toga je takve zidove rijetko kad potrebno dodatno toplinski izolirati. Za razliku od zidova, međukatne konstrukcije i krovšta nemaju zadovoljavajuća izolacijska svojstva te ih je potrebno dodatno toplinski i zvučno izolirati. Najbolje rješenje je postav toplinske ili zvučne izolacije između rogova krovšta tj. između nosivih greda međukatne konstrukcije čime se ne mijenja tj. ne povećava ukupna debljina konstrukcije.

Krovovi i međukatne konstrukcije

Tradicionalni kameni krov je na mnogim dotrajanim kamenim kućama potrebno djelomično ili potpuno rekonstruirati. Kamene ploče su najčešće polagane „u suho“ s minimalnim korištenjem vapnenog morta (uglavnom samo na zabatima i strehama) te je takvim krovovima uglavnom potrebno poboljšati hidroizolacijska svojstva postavom hidroizolacije ispod potkonstrukcije.

Zbog jednostavnije izvedbe i lakše dostupnosti materijala, kameni pokrov se često prilikom rekonstrukcije mijenja pokrovom od kupe kanalice ili užlijebljenog crijeva. Kupa kanalice se treba postavljati u vapneni mort koji je i dovoljno čvrst i dovoljno elastičan materijal te tako omogućuje laganu zamjenu i popravak pojedinačne kupe. Najčešća pogreška je postavljanje ovakvog pokrova u cementni mort, kod kojeg se prilikom zamjene jedne kupe ošteti još i nekoliko susjednih. U novije vrijeme većinu tradicionalnih pokrova zamijenio je pokrov od užlijebljenog crijeva, često većinom samo u središnjem dijelu krova, dok su na zabatima i strehama ostale kamene ploče. Radi se o laganom pokrovu koji se postavlja bez morta, što ga bez dodatne ukrute i izolacije ne čini dovoljno otpornim na vanjske utjecaje.

Krovni pokrov: crijeva

Krovni pokrov: kupa kanalice

Prilikom rekonstrukcije tradicionalnih kuća potrebno je voditi računa i o obnovi drvenih međukatnih konstrukcija. Tamo gdje je to moguće treba zadržati podgled drvenih greda te eventualno dotrajale grede zamijeniti novima iste ili slične vrste i obrade. Posebnu pozornost treba posvetiti i ojačavanju veze drvene konstrukcije i kamenog zida. Drvena konstrukcija se ojačava postavljanjem dodatnih slojeva dasaka, laganim betonom i sl..

Zamjenu međukatnih konstrukcija betonskom pločom trebalo bi izbjegavati zbog dodatnog opterećenja na zidove i temelje što može dovesti do njihovog oštećenja. Takvi zahvati posebno su se problematičnima pokazali u slučajevima potresa kada u pravilu dolazi do jačih oštećenja zidova nego u primjerima drvenih međukatnih konstrukcija.

Prozori i vrata

Tradicionalno korištene materijale i obradu otvora trebalo bi i prilikom obnova tradicijskih kuća poštivati i koristiti u što većoj mjeri na originalan način. Zbog želje za dobivanjem što većih površina stakla, često se prilikom adaptacije objekata koristi aluminijska ili PVC stolarija. Osim što se takvi materijali oblikovno ne uklapaju u tradicionalna pročelja, ni s ekološkog stajališta nisu prihvatljivi. Za razliku od drvene stolarije, aluminijska i PVC stolarija ne traži nikakvo održavanje, ali ih je nakon bilo kakvog oštećenja jednostavnije i isplativije baciti i zamijeniti novom.

Radi zaštite drva, drvene prozore i vrata potrebno je redovito održavati tj. svakih nekoliko godina premazivati bojom. Ukoliko nije moguće primijeniti kovačke okove, potrebno je koristiti što jednostavnije industrijske okove, bez nepotrebnih imitacija „starinskih“ oblika. Probijanje novih otvora za prozore i vrata trebalo bi izbjegavati, a ukoliko je to ipak nemoguće izbjeći, prije bilo kakvih intervencija potrebno je konzultirati stručnjaka kako se statička ravnoteža cijele građevine ne bi poremetila.

PVC i aluminijska stolarija na tradicijskim građevinama

Jedna od češćih pogrešaka koja se izvodi prilikom probijanja novih ili rekonstrukcije postojećih otvora je i postavljanje imitacija tradicionalnih kamenih okvira. Uglavnom se radi o ugradnji „lažnih“ kamenih elemenata od tankih kamenih ploča kojima se oblažu vidljive strane betonskog okvira. Montaža je u tom slučaju jednostavnija nego kod ugradnje masivnih elemenata, ali je trajnost višestruko manja, a ušteda materijala u cijeloj investiciji predstavlja zapravo zanemarivu stavku. Imitacije kamenih okvira pokušavaju se izvesti i „crtanjem“ ruba okvira na pročeljima što, ni u ovom slučaju, ne postiže željeni dojam snažne i masivne gradnje.

Primjeri „lažnih“ kamenih okvira

Unutrašnji prostori

Žbuka

Unutrašnji prostori, osim kuhinje i konobe, najčešće su bili ožbukani. Danas se, kako bi se stvorio „starinski“ ugođaj, čak i u ostalim prostorijama unutrašnjosti pogrešno ostavljaju neožbukani kameni zidovi, često s neoprezno obrađenim fugama. Pravilnije bi bilo sve prostorije ožbukati uz, eventualnu, prezentaciju kamena na samo jednom zidu. Žbuka na zidovima ne bi trebala biti savršeno ravna, već bi trebala pratiti nepravilnosti i nesavršenosti zidne plohe. Ožbukani zidovi olakšavaju i provođenje potrebnih instalacija u unutrašnjosti, tako da se vodovi provode ispod žbuke, dok na ogoljenim kamenim zidovima treba paziti da oni ne budu na vidljivim mjestima.

Prostorije

Kako bi se osigurali osnovni uvjeti za život, u starim kućama je potrebno urediti prostorije koje se tradicionalno i nisu nalazile u unutrašnjosti kuće. Prvenstveno se ovdje radi o sanitarnim čvorovima (WC-i i kupaonice) koji su se u starim kućama nalazili u vanjskim, izdvojenim prostorijama. Bez ovih prostorija unutar same kuće suvremeni život je danas nezamisliv, a njihovo dodavanje je jedna od najzahtjevnijih intervencija prilikom adaptacije. Ako se sanitarni čvor izvodi na katu, na podu treba izvesti vodonepropusnu laganu armiranobetonsku ploču (debljine 5-6 cm) kako bi se spriječila oštećenja drvene međukatne konstrukcije. Na tako postavljenu ploču postavlja se pod s odabranom završnom oblogom, najčešće keramičkim pločicama. Zidove također, do željene visine, treba obložiti keramičkim pločicama. Prilikom odabira pločica nije preporučljivo birati motive koji imitiraju starinske.

Oprema

Namještaj u seoskim domaćinstvima bio je skroman, uglavnom drveni, a u pojedinim objektima sačuvane su i originalne kamene klupe. Pri obnovi bi očuvani namještaj trebalo zadržati, a ostale elemente prilagoditi suvremenim potrebama. Često se, neprimjereno, predmeti gospodarske namjene koriste kao dekorativni element u stambenim interijerima. Takve prostore ne treba pretrpavati namještajem već isti treba birati racionalno i logično sukladno namjeni prostorije u kojoj se nalazi.

Primjeri dobre prakse u dolini Neretve

Vila Danica, Dragovija

Zaseok: Dragovija
Grad: Metković
Namjena: kuća za odmor
Izgradnja: 2. polovica 18. stoljeća
Rekonstrukcija: 2015. - 2019.
Investitor: privatni (obitelj Musulin)
Fotografije: Marin Veraja

Kuća za odmor Villa Danica nalazi se u selu Dragovija, 4 km sjeverozapadno od Vida. Originalna kuća bila je jednodobna prizemnica, sagrađena u drugoj polovici 18. stoljeća. 2015. godine započela je adaptacija i rekonstrukcija postojeće građevine pri čemu su korišteni prirodni materijali (kamen, opeka i drvo). Najveći problem prilikom rekonstrukcije bila je nepristupačnost lokacije, kao i nedostatak osnovne komunalne infrastrukture (u selu ne postoji vodovod ni mreža elektroopskrbe). Tijekom obnove na kući je sagrađen kat, zamijenjen je originalni krovni pokrov te je uređen prostor oko kuće (terasa, igralište, bazen). Kuća koristi obnovljive izvore energije. Na krovu se nalazi fotonaponski sustav - radi se o otočnom sustavu koji proizvedenu energiju skladišti u baterije (baterijska banka od 12 baterija). Uzevši u obzir prosječnu potrošnju električnih uređaja, kuća bez punjenja može funkcionirati 4 dana.

Vila Lovor i Vila Pinjol, Podčempres

Zaseok: Rudine - Podčempres
Grad: Ploče
Namjena: kuća za odmor
Izgradnja: početak 19. stoljeća
Rekonstrukcija: više godina
Investitor: privatni (obitelj Štula)
Fotografije: vlasnici

Vila Lovor i Vila Pinjol nalaze se u zaseoku Rudine - Podčempres, u neposrednoj blizini Baćinskih jezera. Kuće su izvorno sagrađene početkom 19. stoljeća, no zbog višegodišnjeg zanemarivanja i neodržavanja s vremenom su počele propadati. Sadašnji vlasnici kupili su ruševine te ih tijekom nekoliko godina samostalno obnavljali slijedeći principe tradicijske arhitekture. Vile se nalaze jedna pored druge i danas funkcioniraju kao turistički smještaj visoke kategorije. Osim pojedinačnog uređenja kuća, velika je pažnja posvećena uređenju okućnica u duhu tradicijskog graditeljstva. U tako oblikovane okućnice skladno su uklopljeni novi elementi neizbježni u ovom tipu smještaja (bazen, sportski tereni).

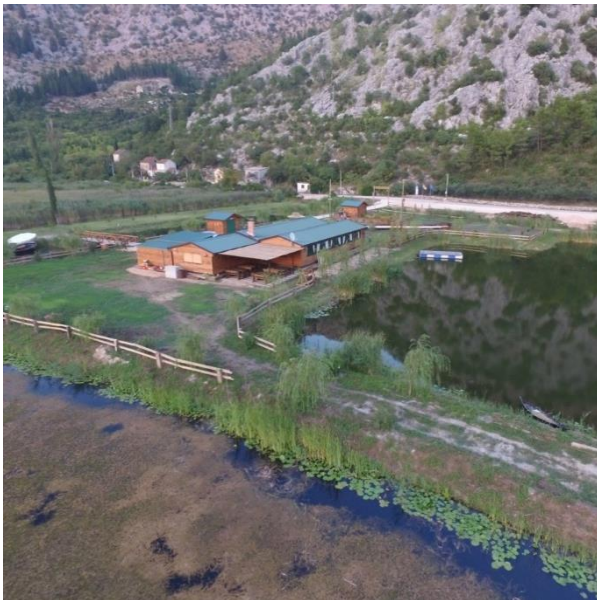

Agro etno park Žabac

Zaseok:	Badžula
Općina:	Zažablje
Namjena:	ugostiteljsko – turistička
Izgradnja:	2019.
Investitor:	privatni (obitelj Mijoč)
Fotografije:	vlasnici

Agro etno park Žabac pozitivan je primjer širenja turističke ponude u dolini Neretve. Naime, kako bi se turističkim posjetiteljima osigurao što kvalitetniji i raznolikiji boravak potrebno je, osim smještajnih kapaciteta, planirati i prateće sadržaje. Gradnja građevina etno parka završena je 2019. godine kada su i otvoreni za posjetitelje. Kompleks je izgrađen na rubu močvarnog područja koristeći prirodne materijale (drvo) s ciljem predstavljanja kulture te tradicije i načina života u dolini Neretve. Osim restorana s ponudom autohtone neretvanske kuhinje, na prostoru agro etno parka nalazi se i imanje za odmor. U objektu se nudi i organizacija škole u prirodi, igralište za djecu, bućalište, fotosafari i drugi sadržaji važni za turističku ponudu doline Neretve.

Suvremena arhitektura u povijesnim prostorima

U naseljima u kojima je definirana cjelina oblikovnog izraza svaki zahvat u prostoru mora polaziti od te činjenice kreativno se uklapajući i zaokružujući postojeće vrijednosti. Pri tome se mora početi od činjenice da je postojeći oblikovni izraz neizbježno imao svoje povijesne stupnjeve razvoja bilo invencijom autora i promjenom funkcionalne osnove, bilo tehničkim mogućnostima civilizacijskog razvojnog procesa. Stoga su i u povijesnim prostorima moguće i legitime suvremene realizacije, ali one moraju voditi računa o prostornom kontekstu u kojem nastaju. Suvremene realizacije ne bi se smjele svesti na doslovnu kopiju povijesnih oblika, a pogotovo ne na stvaranje „lažne povijesti“ korištenjem neprimjerenih i neautentičnih elemenata, što je nažalost česta pojava u našem prostoru.

U naseljima koja nisu zaštićena kao kulturno-povijesne cjeline dobrodošle su i kreativne suvremene eksplikacije koje uvažavaju postojeći tehnološki trenutak i potencijal autora vodeći računa o prostorno-urbanom kontekstu. U područjima u kojima je prisutno miješanje bilo povijesnih, bilo regionalnih izraza arhitektonski zahvati u prostoru mogu krenuti od ambijentalnih vrijednosti, nadopunjujući ih, ovisno o invenciji autora, primjenom bilo regionalnog, bilo općega suvremenog arhitektonskog jezika građenja. Suvremeni arhitektonski izraz ne smije se svesti na kopiju inozemnih uzora nego bi morao biti kreativna interpretacija mogućnosti vezana uz kontekst u kojemu nastaje.

Dobar primjer takvog pristupa je ladanjski sklop u pelješkom naselju Konštari arhitekta Davora Bušnje te Stone House u Karlobagu arhitekta Matekovića. U oba primjera arhitekti polaze od osnovnih elemenata tradicijskog graditeljstva koje kreativno interpretiraju suvremenim arhitektonskim jezikom koristeći tradicijske materijale i pazeći da se mjerilom skladno uklopi u postojeći kontekst.

U nastavku je navedeno nekoliko kvalitetnih hrvatskih i stranih primjera suvremenih intervencija većeg ili manjeg mjerila; od gradnje potpuno novih objekata, do korištenja suvremenih materijala za izvedbu detalja na postojećim građevinama.

Ladanjski sklop Konštari³¹

Lokacija: Konštari, Ston
Arhitekt: Davor Bušnja
Suradnici: Špela Kočevar, Javier Santome
Godina: 2017.

Kuća na Pelješcu arhitekta Davora Bušnje smještena je u zaseoku Konštari na prostoru Općine Ston. Nekada zapušteni stambeni sklop rekonstruiran je uporabom suvremenih i tradicijskih materijala te suvremenom arhitektonskom interpretacijom prostornih elemenata karakterističnih za mediteransko podneblje. Korištenjem ogradnog zida istovremeno je postignut osjećaj zaštićenosti unutar kompleksa, ali su zadržane i postojeće vizure prema okolnom pejzažu. Upravo ograđivanjem vanjskog prostora omogućeno je neometano korištenje vanjskih sadržaja kao što su vanjski komin, bazen i vanjska blagovaonica. Rekonstrukcija ovog sklopa pozitivan je primjer kreativne arhitektonske interpretacije karakterističnih obilježja tradicijskog graditeljstva uporabom suvremenih materijala te skladnim uklapanjem u okolni kontekst. Ovaj projekt Udruženje hrvatskih arhitekata nominiralo je za nagradu "Drago Galić" za najuspješnije ostvarenje na području stambene arhitekture u 2017. godini.

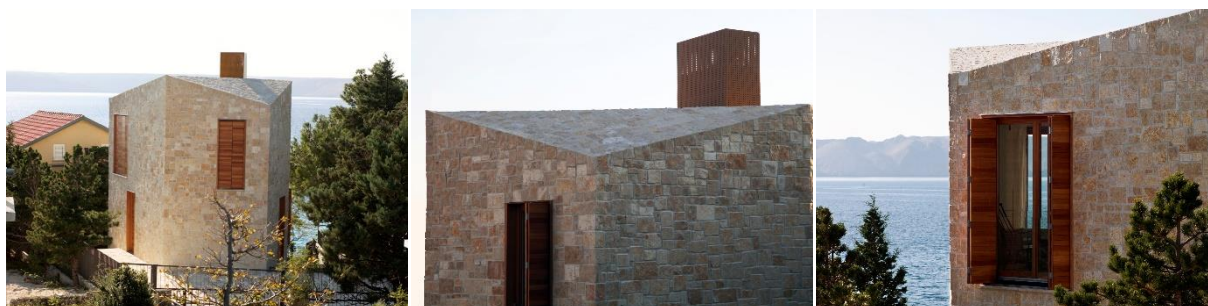
Fotografije: Davor Bušnja, Marko Ercegović

³¹ Više o projektu na <https://vizkultura.hr/ladanjski-sklop-konstari/>

Stone house³²

Arhitekt: Davor Mateković
Suradnica: Bojana Benić
Lokacija: Lukovo Šugarje, Karlobag
Godina: 2014.

Kamena kuća nalazi se na skućenoj parceli u zbijenoj matrici „divlje“ izgradnje. Oblik i veličina parcele uvjetovali su i oblikovanje kuće paralelno s granicama parcele kako bi se dobila maksimalna korisna površina. Osim toga, na tlocrtni raspored prostorija i oblikovanje pročelja utjecali su i želja za otvaranjem pogleda prema moru, očuvanje postojećeg zelenila, formiranje terase u parteru i odvajanje od najbližih susjeda. Kako bi se zadovoljile sve potrebe vlasnika, prostorije se smještaju na tri etaže. Na ovaj način oblikovan, razvedeni tlocrt uvjetovao je izbjegavanje nepotrebne dekoracije na pročeljima. Kako bi odgovarala podneblju u kojem se nalazi, a kojeg karakteriziraju velika koncentracija soli, visoke temperature ljeti i jaki udari vjetra, kuća je u konačnici realizirana kao kompaktni, zatvoreni, čvrsti volumen sa svih strana obložen jednakim materijalom. Osim pročelja, i krovne plohe su obložene istim materijalom.

Fotografije: Damir Fabijanić

Interpretacijski centar Fajã da Caldeira de Santo Cristo³³

Arhitekti: Ana Laura Vasconcelos
Lokacija: otok São Jorge, Azores, Portugal
Godina: 2011

Interpretacijski centar Fajã da Caldeira de Santo Cristo nastao je kako bi se posjetiteljima objasnio geološki, biološki i civilizacijski razvoj otoka, posebno zaljeva Fajãs de São Jorge. Građevina je nastala rekonstrukcijom postojećeg stambenog objekta i pomoćnih građevina. U glavnoj građevini danas se nalazi interpretacijski centar, a pomoćne su građevine uređene kao smještajne jedinice. Rekonstrukcija ovih objekata i njihova prenamjena pozitivan je primjer korištenja suvremenih materijala u zatečenom tradicionalnom kontekstu.

³² Više o projektu na <https://vizkultura.hr/stone-house/>

³³ Izvor: Archdaily (više na www.archdaily.com/315475)

Stone House, Cáceres³⁴

Arhitekti: Emilio Tuñón i Carlos Martínez Albornoz
Lokacija: Cáceres, Španjolska
Godina: 2018

Ova kamena kuća nalazi se u Španjolskoj, u gradu Cáceresu i pozitivan je primjer nove gradnje koja se dimenzijama i oblikovanjem prilagođava zatečenom kontekstu. Kuća ima čisti kvadratni tlocrt s jednakim fasadama koje definiraju po tri velika staklena otvora na svakoj strani. Kao konstruktivni materijal, ali i za uređenje unutarnjih i vanjskih prostora korišten je lokalno dostupan materijal. Kuća je građena od kamena iz lokalnog kamenoloma, a svi drveni elementi u interijeru i eksterijeru napravljeni su od drveta iz neposredne blizine.

SO House³⁵

Arhitekti: PHYD Arquitectura
Lokacija: Porto de Mós, Portugal
Godina: 2019

SO House nastala je rekonstrukcijom zatečenih ruševina u gradu Porto de Mós u Portugalu. Nekada dvije odvojene građevine danas su povezane aneksom sa zapadne strane objekata koji slijedeći konfiguraciju terena ujedno služi i povezivanju unutarnjih prostora, ali i omeđivanju vanjskog prostora između kuća. Oblikovanje aneksa je minimalističko, pri čemu su korišteni suvremeni materijali te on u konačnici djeluje nenametljivo i suzdržano. Osnovne boje i prirodni materijali korišteni su i u uređenju interijera.

³⁴ Izvor: Archdaily (više na www.archdaily.com/907251)

³⁵ Izvor: Archdaily (više na www.archdaily.com/919850)

Felderhof House³⁶

Arhitekti: Pavol Mikolajcak Architekten
Lokacija: Villandro, Italija
Godina: 2017

U selu na sjeveru Italije, kao rezultat potrebe proširenja prostora postojećih građevina, nastala je Felderhof house. Obzirom da postojeća građevina površinom nije mogla zadovoljiti zahtjeve suvremenog života, vlasnik je odlučio naizgled minimalnom intervencijom proširiti tj. nadograditi zatečene strukture. Poluukopana dvoetažna dogradnja iskorištava prirodnu konfiguraciju terena te se samo na gornjoj etaži prema istoku otvara velikim staklenim stijenama. Ova kuća je pozitivan primjer kako se tradicionalna građevina može nadograditi bez narušavanja izvornog karaktera zatečene građevine.

House in Jungão³⁷

Arhitekti: AA.architectos
Lokacija: Ponta Do Sol, Portugal
Godina: 2019

Kuća se nalazi na portugalskom otoku Madeira te je nastala dogradnjom nekadašnje kamene gospodarske građevine. U prizemlju je iskorišten i prostor postojeće građevine, u kojem se nakon rekonstrukcije nalazi kuhinja. Obzirom da je kuća građena na strmom poljoprivrednom tlu, otvori na istočnom i južnom pročelju omogućuju vizure prema dolini. Osim rekonstrukcije građevine, ovim zahvatom revitalizirane su i nekada zapuštene poljoprivredne površine na kojima su danas posađene brojne biljne vrste.

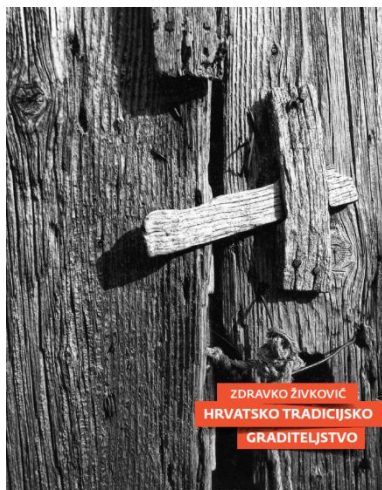
³⁶ Izvor: Archdaily (više na www.archdaily.com/913532)

³⁷ Izvor: Archdaily (više na www.archdaily.com/916476)

6. SLIČNE STUDIJE I MOGUĆI DODATNI IZVORI

U nastavku se daje pregled sličnih studijskih materijala i mogućih dodatnih izvora informacija o obnovi tradicijske arhitekture i gradnji u povijesnim ambijentima.

Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo

Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo autora **Zdravka Živkovića** knjiga je iz 2013. godine, a izdavač je Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine. U knjizi se obrađuje tema hrvatskog tradicijskog graditeljstva te njegova raznolikost. Autor opisuje Hrvatsku kao zemlju bogatu tradicijskim graditeljstvom koja se radi specifičnog geografskog položaja nalazi na dodiru tri kulturna areala: panonskog, dinarskog i mediteranskog.

U Hrvatskoj se tek početkom 21. stoljeća pokrenuo pozitivan proces obnove i rekonstrukcije sela koja su atraktivna i poželjna za suvremen život za razliku od zapadne Europe gdje je to već krenulo šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Hrvatski seljak je danas svjestan da mu je stara vrijedna kuća potencijalni kapital. Postoje dvije skupine globalnih čimbenika koji su umnogome odredili tradicijsko graditeljstvo pojedinoga kraja: skupina prirodnih i skupina društvenih čimbenika. Gradilo se dakle po diktatima prirode i čovjekova stanja i znanja u prošlosti.

Dominantni materijali u upotrebi u tradicijskom graditeljstvu u Hrvatskoj su bili kamen, drvo, kanat i zemlja. U literaturi su klasificirani tipovi ruralnih naseobina. Tako se po nastanku dijele na spontano nastala i planska seoska naselja, a po strukturi na pojedinačna kućanstva, raštrkane (razbijene, razasute) strukture, zbijene strukture, te naselja u nizu (ulična, cestovna, ušorena) itd.

U literaturi su obrađeni pojedini konstruktivni elementi pa su tako poglavlja posvećena temeljima, zidovima, stropovima, krovovima, graditeljskim elementima tradicijskih kuća, ognjištima, pećima, dimnjacima, bunarima, solarima, trijemovima, otvorima i krovnim pokrovima. U knjizi se tradicionalna arhitektura analizira po regijama pa tako imamo poglavlje o tradicijskoj arhitekturi Slavonije, Baranje, Podravine, Međimurja, Hrvatskog Zagorja, Posavine, Moslavine, Pokuplja, Tropolja, Banovine, Korduna, Gorskog kotara, Like, Istre, Kvarnera, Dalmacije, Dalmatinskog zaleđa te priobalja i otoka. Posebno je poglavlje posvećeno suhozidnoj gradnji - graditeljskoj vrsti u kojoj najviše do izražaja dolazi bitak tradicijskog graditeljstva.

Autor je ovom knjigom izradio svojevrsnu sintezu jednog kulturnog dobra, nezaobilaznog za poznavanje načina života, tehnološkog znanja i odnosa spram prirode značajnog dijela hrvatskog stanovništva u prošlosti te nam je uvidom u sve elemente tradicijske arhitekture u Hrvatskoj uspio osvijetliti sve njene karakteristike.

Obzirom da tradicionalna arhitektura u Hrvatskoj sve više iščezava, upravo je ova literatura veoma važna kako bi nas pokušala osvijetliti na važnost tog dijela naše kulturne baštine.

Tradicijska kamena kuća dalmatinskog zaleđa

Priručnik za obnovu tradicijske kuće dalmatinskog zaleđa autora **Zdravka Živkovića** nastao je kao rezultat suradnje Ministarstva vanjskih i europskih poslova i Ministarstva turizma Republike Hrvatske, te stručnjaka u području tradicijske gradnje. U ovom priručniku detaljno se opisuje postupak obnove i turističke valorizacije kamenih kuća, u ovom slučaju dalmatinskog zaleđa, a priručnik je izdan 2015. godine.

Ovim priručnikom nastoji se potaknuti razvoj ruralnog turizma u dalmatinskom zaleđu. U priručniku su obuhvaćena osnovna obilježja naselja, primjeri organizacije i primjeri arhitekture. Obilježja tradicijske kuće su detaljno obrađena kao i materijali i konstruktivni tipovi te funkcionalni raspored prostorija. Po geografskom tipu obrađena su obilježja tradicionalnih kuća zadarskog i šibenskog zaleđa te splitskog i dubrovačkog zaleđa. U zasebnom poglavlju su obrađeni graditeljski elementi tradicijske kuće kao zidova, krovništa i krovnih pokrova, solara, prozora i vrata, ukrasa, ognjišta, krušnih peći, dimnjaka, bunara i gusterni te seoskih ambijenata.

Jedno poglavlje se bavi sanacijom, obnovom i uređenjem tradicijskih kamenih kuća te se daju upute kako doći do dobrih rezultata obnove gradnje savjetima i pozitivnim i negativnim primjerima iz prakse. Sastavljene su upute s rješenjima i primjerima za temelje, zidove, izolaciju od vlage, toplinsku izolaciju, podove i stropove, sanitarne čvorove, vrata i prozore, ostale elemente na kući, žbukanje i uvođenje instalacija, pokućstvo te uređenje dvorišta i okućnice. Navedeni su preduvjeti za realizaciju projekta sa zakonskim odredbama za očuvanje baštine i savjetima za prepoznavanje potencijala prostora.

Na kraju priručnika se nadovezuje priručnik za bavljenje seoskim turizmom pod pokroviteljstvom Ministarstva turizma Republike Hrvatske autora Roberta Bačca koji sadrži na jednom mjestu sva znanja i korisne informacije vezane za seoski turizam, odnosno za uspješno vođenje jednog turističkog seoskog obiteljskog gospodarstva.

Priručnik za bavljenje seoskim turizmom

Autor **Robert Baćac** je pod pokroviteljstvom Ministarstva turizma 2011. godine sastavio priručnik koji je nastao iz potrebe da se na jednom mjestu prikupe i obrade korisne informacije vezane za seoski turizam, odnosno uspješno vođenje turističkog seoskog gospodarstva.

Zanimanje za bavljenjem seoskim turizmom u stalnom je porastu s obzirom na postojanje još uvijek netaknutih i atraktivnih ruralnih predjela s točno određenim načinom života, kulturom i običajima. U ruralnim sredinama svaki projekt je dobrodošao te svako gospodarstvo koje svoje usluge bazira na kvaliteti i autentičnosti, individualnom pristupu i kreativnosti može očekivati uspjeh na tržištu. U Priručniku su definirani koraci od ideje do uspješnog poslovanja te se daje izbor i opis osnovnih tržišnih tipova turističkih seoskih obiteljskih gospodarstava.

Obrađena je problematika financiranja i realizacije projekata te načini osiguranja sredstava – vlastita sredstva vlasnika, bespovratne potpore, darovnice, kreditna sredstva, fondovi EU-a itd.

Priručnik donosi i smjernice za uređenje turističkog obiteljskog gospodarstva – od smjernica za uređenje zgrada do vanjskog uređenja. U priručniku je navedena kontrolna lista glavnih radnji i aktivnosti koje se moraju uzeti u obzir prilikom uređenja gospodarstva.

Navode se dodatne usluge koje se mogu pružati na turističkom seoskom obiteljskom gospodarstvu - pored usluga smještaja, obrađene su usluge prehrane te dodatna ponuda kako bi boravak gostiju bio zanimljiviji, sadržajnije, te kako bi se gosta moglo zadržati i dan više. Obradeni su postupci registracije te ishođenja potrebnih rješenja za bavljenje ovom vrstom djelatnosti. Dan je pregled poreznog sustava koji se odnosi na ovaj vid poslovanja. Uz poslovno-pravne obveze, obrađeni su i higijensko sanitarni zahtjevi.

Povezivanje s tržištem, odnosno marketing i promocija turističkog seoskog obiteljskog gospodarstva jedan je od najvažnijih koraka što se tiče bilo kakvog poslovanja, te isto tako i ruralnog turizma, tako da je ovome posvećeno posebno poglavlje.

Ovaj priručnik bi trebao pomoći shvaćanju da je seoski turizam značajan čimbenik u aktivaciji i održivom razvoju ruralnih područja koji pomaže u očuvanju lokalnog identiteta, tradicije i običaja, štiti okoliš, jača autohtonu, tradicijsku i ekološku proizvodnju te pomaže razvoju ruralnih krajeva na osnovu održivog razvoja.

Pouke baštine za gradnju u hrvatskome priobalju

Ovu vrijednu knjigu izdala je Hrvatska gospodarska komora 2007. godine. Autor **Joško Belamarić, Sanja Buble, Anita Gamulin, Andro Krstulović – Opara, Goran Nikšić, Joško Plejić i Ana Šverko** bave se sustavnom analizom vrijednosti baštinjenog prostora, tehnikama i oblicima tradicionalne gradnje te postavljaju pitanje na koji način je moguće očuvati vizualni identitet našeg nacionalnog prostora, kao jednog od temeljnih resursa budućnosti. Knjiga je potaknuta problemima nastalim prekomjernom izgradnjom i nekvalitetnom arhitekturom na prostoru jadranske obale.

U prvom poglavlju se obrađuje povijesna gramatika gradnje na hrvatskoj obali i pouke koje se mogu iz nje izvući. Unatoč neprimjerenosti i bespravnoj gradnji, hrvatski Jadran je među najušćuvanijim prostorima Mediterana. Procesi urbanizacije i apartmanizacije to drastično mijenjaju. Obrađuju se loši primjeri novogradnja i adaptacija postojeće izgradnje.

U poglavlju „arhitektonska čitanka“ se obrađuju oblici, materijali i tehnike povijesnog graditeljstva i njihova suvremena primjena. Obrađuje se poetika tradicionalne kuće, prednosti i mane tradicionalnih u odnosu na suvremene tehnike i materijale. Spominju se materijali i konstrukcije u tradicionalnoj priobalnoj arhitekturi poput kamena i kamenih konstrukcija, vapna, fugiranja, žbukanja, drva, krovova, pokrova, nadogradnji, luminara, krovnih streha, dimnjaka, prozora i vrata, rasteretnih lukova, vanjskih stolarija, okova i sl. U priručniku se obrađuju kvalitetni i loši primjeri te upute kako postići kvalitetno rješenje.

U poglavlju „Staro za novo“ obrađuju se smjernice za adaptaciju starih i gradnju novih kuća u naslijeđenom okolišu. U općim smjernicama nastoji se očuvati i razvijati baština te važnost znanja kako se elementi iz povijesne arhitekture ne bi izvlačili iz konteksta i banalizirali. Osim očuvanja izvornih vrijednosti baštinjenih građevina, jednako je važno pokušati dovesti novije građevine u rubnim zonama do oblikovanja bliskog lokalnom identitetu. Obrađuje se rehabilitacija postojećih građevina kao složen proces skupine zahvata koji pri pogrešnoj izvedbi obezvređuju samu građevinu i okolinu. Pravilno održavanje građevine kao i preuređenje je jednako bitno te se

postiže pravilnim izborom materijala, konstrukcije, oblika, načina izrade i dimenzija. Navedeni su savjeti za preuređenje potkrovlja, dogradnju kuće, preuređenje prizemlja te rehabilitaciju novijih građevina u rubnim zonama.

U „prostornoj sintaksi“ se obrađuje uređenje parcele. Ovdje se donosi nekoliko karakterističnih primjera koji naznačuju model analize kojom bi se morale izlučiti specifičnosti različitih regionalnih rješenja. Ona u pravilu ovise o skladnom odnosu spram prirodnih datosti i naslijeđenih arhitektonskih pravila. Navodi se osnovna nomenklatura bitnih pojmova i pouke tradicijske gradnje u ruralnoj sredini. Istražuju se odnosi prema mikrolokaciji odnosno konfiguraciji terena, odnos prema obradivim površinama te prožimanje javnog i privatnog prostora. Opisuje se organizacija prostora pred kućom, kuća u stambenom gospodarskim sklopovima sa zatvorenim dvorištem, razvoj organizacije životnog prostora te kvalitetni primjeri obnove seoskih gospodarstava. Posebno se obrađuju bitni uređenja tradicionalnih stambenih sredina hrvatskog priobalja poput bunara i gustirni, stambene izgradnje u urbanoj cjelini, izgradnje u nizu, izgradnje u bloku, ulice, trga, rive, ostalih elemenata uređenja parcele te hortikulturno uređenje parcele sa kvalitetnim i nekvalitetnim primjerima rješenja te savjetima za pravilnu intervenciju. Na kraju poglavlja su navedene najčešće pogreške u izgradnji i korištenju parcele, izgradnja kuće koja svojom tlocrtnom površinom i prevelikom katnošću premašuje mogućnosti raspoloživog prostora, loš smještaj kuće na parceli, neadekvatna organizacija popratnih sadržaja na parceli te propusti u tretiranju ogradnih zidova parcela.

Peto poglavlje se bavi modelima gradnje poljskih i ribarskih kućica. U poljoprivrednom i stočarskom krajoliku izgrađene su brojne građevine tradicijskog graditeljstva, služile su za sklanjanje od vremenskih nepogoda, za povremeni boravak i za spremanje alata. Ribarske kućice građene su na samoj obali mora, udaljene od naselja. Svi primjeri takvih gradnji ukazuju na bitne karakteristike tradicijske gradnje: utilitarnost, odnosno prilagođenost funkciji te uporabu lako dostupnog i jeftinog građevinskog materijala lokalnog podrijetla, kamena. Oblikovanje u skladu s funkcijom i materijalom je rezultiralo skromnošću dimenzijama, jednostavnim izričajem i odsustvom ukrasa. Obrađuju se tipološke karakteristike poljske kućice poput položaja na parceli, dimenzija, zidova, otvora, podova, detalja i opreme. Daju se i savjeti za današnju gradnju izvan građevinskih područja naselja s prijedlozima materijala, konstrukcija i tehnika kako bi se mogao pravilno izvesti zahvat u prostoru.

U poglavlju „Uređenje obale“ analizira se problematika odnosa čovjeka i oblikovanja obalne linije danas. U kratkom razdoblju je skladan odnos narušen nasrtajem krupnog kapitala te različitim ekonomskim i društvenim promjenama. Obrađuju se elementi tradicionalnih ribarskih luka poput mandrača i mulića, lučica zajedno s poukama i savjetima prije gradnje. Posebno su obrađene rive, šetnice uz obalu i kupališta zajedno sa savjetima prije planiranja i projektiranja istih kako bi došlo do kvalitetne realizacije.

Knjiga Pouke baštine je prvi priručnik koji nudi svojevrsnu abecedu postupaka prilikom novogradnji ili adaptaciji starih zdanja. Ona egzaktno nudi povijesna iskustva u različitim tipologijama gradnje što su primijenjena na tim prostorima, pokazujući i poučavajući kako i takve modificirane tipologije mogu biti korištene i danas.

Studija tradicionalne arhitekture na području opština Berane, Petnjica, Andrijevica, Plav i Gusinje s preporukama za restauraciju, sanaciju i novu gradnju

Preporuke za restauraciju, sanaciju i novu gradnju te Studija tradicionalne arhitekture na području opština Berane, Petnjica, Andrijevica, Plav i Gusinje nastale su u okviru projekta „Očuvanje kulturnih pejzaža Crne Gore i Albanije koji je financira Europska Unija kroz program IPA CBC Crna Gore i Albanije. Stručni suradnici i autori na priručniku su **Aleksandra Kapetanović, Biljana Gligorić i Tatjana Rajić** iz nevladine udruge **Expedito** iz Kotora.

Područje koje je obuhvaćeno ovim preporukama se nalazi u sjever-istočnom dijelu Crne Gore u slivu rijeke Lim. Područje je bogato prirodnim i kulturnim naslijeđem te se tu nalaze dva od ukupno pet nacionalnih parkova Crne Gore. Prostori s kulturnim pejzažima izuzetne vrijednosti u posljednje vrijeme gube svoj karakter i ukupnu kvalitetu kroz zapuštenost i neodržavanje tradicionalnih cjelina i pejzaža, neadekvatne intervencije na postojećim cjelinama tradicionalne arhitekture i u pejzažu te neadekvatnu

novu gradnju.

U fokusu projekta bili su pojedinačni objekti, ali se oni svakako ne promatraju izdvojeno iz obuhvata. Kroz analize i preporuke građevine se sagledavaju kao dio parcele, grupacije, naselja i cijelog kulturnog pejzaža. Ove smjernice bi trebale poslužiti lokalnom stanovništvu kao edukativni materijal za neophodne aktivnosti i intervencije u prostoru.

Tradicionalna arhitektura na području navedenih opština nije bila predmet sistematskih istraživanja. U preporukama za novu gradnju nastoji se odgovoriti na novonastale socijalno-ekonomske promjene, da istovremeno ne ugrozi naslijeđeni pejzaž i predio koji ga okružuje. U preporukama za novu gradnju navedeni su principi kojima je se poželjno rukovoditi pri projektiranju novih zgrada: položaj kuće na parceli, proporcije i volumen, oblikovanje kuće, energetska efikasnost, uređenje parcele, namjena.

Prikazano je sedam tipova tradicionalne gradnje seoskih kuća s preporukama za novu gradnju na temelju njihovih ključnih karakteristika. Posebno je obrađen svaki tip uz osnovne preporuke za gradnju koje se sastoje od oblikovanja, dimenzija tlocrta, katnosti, krova, otvora, materijala, namjene, mogućnosti uređenja prostora te stvari koje se trebaju izbjegavati pri novoj gradnji. U smjernicama za intervenciju na katunima opisana su sezonska naselja u planini, ili katuni.

U preporukama za sanaciju postojeće neprimjerene gradnje navedeni su savjeti koji mogu pomoći pri sanaciji pojedinih neprimjernih dijelova kuća: neprimjerene boje na fasadama, stupove, proporcije kuće, balkone s balustradama i ostale dekorativne elemente s primjerima i savjetima prije izvođenja zahvata.

Na kraju Studije navedeni su osnovni principi zaštite tradicionalne arhitekture, opće smjernice, te specifične smjernice za zaštitu tradicionalne arhitekture obrađenih opština, no one bi se mogle primijeniti na skoro bilo kojem drugom primjeru tradicijske ruralne arhitekture. Ugroženost tradicionalne arhitekture nije problem isključivo ovog područja, već se javlja globalno i prepoznat je od strane međunarodne zajednice koja se bavi zaštitom kulturne baštine. Cilj je ovakvih Smjernica edukacija i podizanje svijesti o vrijednostima i značaju tradicionalne arhitekture.